Cadılar Büyücüler ve Hemşireler

Barbara Ehrenreich
Deidre English

KAY KAM

CADILAR, BÜYÜCÜLER
ve
HEMŞİRELER

BARBARA EHZENREICH
DEIDRE ENGLISH

Türkçesi: Ergun Uğur

Türkçe basıma sonsöz
Fatmagül Berktay

KAY
RAM

İÇİNİZDEKİ ŞEYTANI UYANDIRIN

İçindekiler

Giriş 7
Ortaçağda Büyücülük Sanatı ve Tıp 12
Büyücülük Safsatası 15
Büyücülerin Cürümleri 20
Şifa Veren Büyücüler 24
Avrupa'da Doktorluk Mesleğinin Yükselişi 28
Şifa Veren Kadınlara Baskı 31
Epilog 35

Kadınlar ve Amerika'da Doktorluk Mesleğinin Yükselişi 36
Doktor Ortaya Çıkıyor 40
Halk Sağlığı Hareketi 42
Doktorlar Saldırıda 47
"Profesyonel" Doktorun Kozu 51
Ebeliğe Yasak 56
Kandilli Bayan 58
Sayın Doktora Bir Hemşire Gerekiyor 64
Sonuçlar 67

Giriş

Kadınlar ötedenberi şifa verici olmuşlardır. Kadim tarihin çoğu hekimleri ve anatomi uzmanları da onların içinden çıkmıştı. Güdücüydüler, bakıcıydılar, akıl vericiydiler. İksir uzmanı olup şifalı otlardaki tılsımlarla kutsadılar birbirlerini, ebe olup evden eve köyden köye taşındılar. Yüzyıllar boyunca unvansız birer hekim oldu bu kadınlar; unvansız olduklarından da adları derslere, kitaplara bir türlü giremedi. Birbirlerini eğittiler; pratik bilgilerini komşulardan komşulara, analardan kızlara ilettiler. Halk ağzında "bilgiç" analar, teyzeler, nineler deniyordu onlara; ama üst katmanlara sorarsanız adları büyücüyü de aşıyor "cadı" oluyordu. Oysa bugünkü tıp bilimi tarihimizin, doğma hakkımızın olduğu kadar kadınlarımızdan kalan mirasımızın da bir parçasıdır.

Ama gelin görün ki bugünkü sağlık hizmetleri bütün bütüne erkek profesyonel hekimlerin elinde. ABD'de doktorların yüzde 93'ü erkek; ve resmi sağlık hizmetleriyle görevli kuruluşların üst yürütme organları ve yönetim kadroları da hemen hemen tümüyle erkekler tarafından doldurulmuş. Toplam sayıya bakınca, sağlık hizmetlerinde kadınlar çoğunlukta (Sağlık işlerinde çalışanların yüzde 70'i kadın) ama erkek patronların egemenliğinde... Yani biz kadınların, kendi adımızla kendi işimizi bağımsız sağlık elemanı olarak yürütmemize pek izin yok. Sağlık kuruluşlarının daha çok demirbaş malzemesi gibiyiz; işyerlerinin

anonim kadrolarını dolduruyoruz: büro memuru, perhiz asistanı, teknik asistan, temizlikçi bayan. Önemlice bir rol aldığımız sağlık hizmeti süreci yalnızca hemşirelik. Ama hangi kademede olurlarsa olsunlar, hemşireler, sonuçta birer yardımcı eleman olarak gene de doktorların buyruğu altındalar. Önce yardımcı hemşire olarak başlarlar. Bu kademedeyken en sıradan bakıcılık hizmetleri bile bütün ayrıntılarıyla noktası noktasına tanımlanmıştır. Bu otomatik çalışma sürecinde yüksele yüksele kıdemli hemşire olurlar. Buradaki görevleri artık doktorların buyruklarını yardımcı hemşirelere iletmektir. Yardımcı hemşireleri kendilerine benzetebildikleri ölçüde başarılı sayılırlar. Kısacası hemşirelik, bir egemen erkek mesleğinin işleyişini sağlamak üzere görevli, uniforma giydirilmiş uşaklıktan başka bir şey değildir.

Bizim bu boynu büküklüğümüz, bilinçsizliğimiz ölçüsünde benliğimizde yer etmektedir. Bu bilinçsizliğe sürekli şartlanmaktayız: Hemşirelerin soru sormaya da hakları yoktur, karşı durmaya da. "Doktor daima haklıdır." Doktor, hemşirelerin uymakla yükümlü bulunduğu kuralların üstüne kurulduğu bilimin dokunulmaz ve karmaşık dünyası ile bütünleşmiş olan kutsal bir varlıktır.

Aslında sağlık hizmetlerinde çalışan bütün kadınlar, görev alanlarını ev işleri benzeri çalışmalarla sınırlı "kadınsı" uğraşlar olarak nitelemeye alıştırıldılar; böylece işlerinin bilimsel içeriğinden uzak tutuldular; edilgen, suskun bir çoğunluk oluşturdular.

Bize hep altta kalışımızın biyolojik bir zorunluluktan doğduğu anlatıldı: Kadın doğal olarak doktorluk mesleği için değil, hemşirelik mesleği için yaratılmışmış. Bazen kuram dışı arayışlara saptığımızda,

erkeklerin uyarmasına bile gerek kalmadan, bizzat kendi anatomimiz tarafından kıskıvrak sarıldığımızı, aybaşı nöbetlerimizin etkisi altına girdiğimizi görüverip, evimizin dışında iş tutmamızın yaradılışımıza nasıl da ters düştüğü gerçeğiyle burun buruna geliveriyormuşuz. Bir başka efsane, resmi tıp tarihinin sevgili öyküsü de diyor ki: Erkeklerin mesleki öncülüğü onların daha güçlü teknolojik yeteneklerinden kaynaklanırmış. Bu düzenlemeye göre, bilim (erkek bilimi), gücünü öteden beri "Binbirgece Safsataları"ndan alan tutuculuklardan (kadınsı tutuculuklar) artık büyük ölçüde kendini kurtarmışmış.

Aksine tarihin kendisi bu kuramı yalanlıyordu. Kadınlar bir sıralar bağımsız sağlık hizmetlileriydi, hemcinslerinin ve yoksulların yardımına koşan biricik hekimlerdi onlar. Ve bizim incelediğimiz zaman kesiti içinde, nerede kanıtlanmamış öğretiler ve tutarsız, bağnaz uygulamalar revaçta ise bunların kaynağında hep, çoğu zaman mesleği doktorluk olan erkekler bulunmaktaydı. Bunun karşısında şifa dağıtan kadın pratisyenler, çoğu tarihsel deneyimlerinden yola çıkarak yöntemlerini geliştirmekteydiler.

Kadınların tıp dünyasındaki bugünkü yerlerini "doğanın gereği" saymak da yanlış bir savdır. Bu savın en azından açıklanması gereken yönleri vardır. Araştırmaya girişmeden önce şöyle bir soru yöneltmek istiyoruz: Bir zamanlar sahip olduğumuz önemli konumdan bugün çok gerilerde bulunan yerimize nasıl itildik?

Saptamamıza göre, kadının tıp dünyasındaki bugün itildiği yer ve erkek doktorların yakın tarih içinde birdenbire güç kazanmaları, tıp bilimindeki gelişmelerin ya da kadın cinsinin yetersizliğinin yol

açtığı "doğal" bir gelişim değildir. Burada daha çok erkek doktorların aktif yan destekler alarak güçlerini artırmaları söz konusudur. Erkekleri öne geçmekte başarılı kılan bilimsel üstünlük de değildir; çünkü belirleyici darbe, çağdaş bilim ve teknolojilerdeki gelişmelerden çok daha önce indirilmiştir.

Oyunun önemli ilişkileri şurada: Tıptaki politik ve ekonomik tekelleşmenin anlamı, kurumsallaşmada, teori ve pratikte, kazanç ve prestijde etkin bir kontrol mekanizmasının kurulmasıdır. Hatta bugün iş biraz daha ileri gitmiş, tıp alanındaki egemenlik, potansiyel bir iktidar anlamı taşımaya başlamıştır. Öyle ki ancak bu iktidar ile kimin yaşaması kimin ölmesi gerektiği, kimin üretken olup kimin kısır kalacağı, kimin "kaçık" kimin normal sayılacağı belirlenebilmektedir.

Şifa pratisyenlerinin doktor gücü altında ezilmelerini, eğer konuya tarih içinde bir cinsiyetler çekişmesi olarak bakarsak, bir politik iktidar savaşı olarak da yorumlayabiliriz. Çünkü gerçekten de şifa pratisyenlerine bakış, toplum içinde, kadına bakış biçimine koşut bir eğri çizmiştir. Şifa pratisyenlerine saldırılmışsa onlara birer kadın olarak saldırılmıştır; onlar değer kazanmışlarsa bütün kadınlar değer kazanmıştır.

Bu saptamaların hemen ardından burada bir savaşın, sınıflar savaşından bir cephenin söz konusu olduğu vurgulanmalıdır. Şifa pratisyenleri birer halk hekimiydiler, onların bilgisi halkın alt kültürüne aittir. Yaşadığımız günlere gelinceye kadar alt sınıflar, nerede hükmeden üst sınıflara karşı bir özgürlük savaşı veriyorlarsa, orada kadınların rol aldığı sağlık hizmetleri yoğunlaşmıştır. Buna karşılık erkek doktorlar, politik alanda olduğu gibi tıp alanında da egemen

sınıfa hizmet ederler. Uğraş alanları, üniversiteler, hayırsever vakıflar ve yasa koyucular tarafından belirlenir. Zaferlerin çok azını kendi çabalarıyla elde ederler, çoğunu ise hizmetinde bulundukları egemen sınıflara borçlu olurlar.

Bu derleme, sağlık hizmetlileri olarak gerçek geçmişimizi aydınlatmak için gereken araştırma çalışmalarının başlangıcı niteliğindedir. Derleme elbette tam değil; ama asla "profesyonel" sayılmayacak tarihçi kadınlar tarafından, çoğu bölük pörçük ve oldukça da taraflı kaynaklardan biraraya getirildi. Kendimizi Doğu'dan aldığımız örneklerle sınırladık; çünkü bugün karşısında bulunduğumuz kurumlaşmanın bir Doğu kültürü ürünü olduğunu anladık. Burada tam anlamıyla kronolojik bir gelişim sergileyemiyoruz. Bunun yerine erkeklerin, sağlık dünyası üstünde bir iktidar kurmak amacıyla verdikleri savaşın, birbirinden bağımsız iki ayrı evresini göstereceğiz: Ortaçağ Avrupasında büyücülerin baskı altına alınması ve 19. yüzyıl Amerikasında erkeklerin tıp mesleğindeki konumlarının yükselişi.

Bizim öykümüzü anlamak, yeniden savaşmak zorunda olduğumuzu onaylamak demektir.

Ortaçağda Büyücülük Sanatı ve Tıp

Çağdaş tıp teknolojisi ortaya çıkmadan çok önce, egemen sınıfların "cadı" dediği sağlık pratisyenleri yaşadı ve büyücülük yaptıkları gerekçesiyle kovalanıp, toplanıp yakıldılar. Bu kadınların çoğu köylü halka yardım için sağlık mesleğini iş edinmişlerdi; onlara yapılan baskılar, tıp dünyasında kadınlara karşı erkek baskısını anlatan uzun tarihin ilk savaşlarından sayılmalıdır.

Şifa dağıtan büyücülere yapılan baskıların diğer yüzünde ise, erkek doktorlara yeni bir statü yaratmak için onları korumaya alan egemen sınıflar bulunuyordu. Bu yeni Avrupa'lı doktorluk mesleği, büyücü avında önemli bir rol oynadı; bu statüye kayırılanlar, büyücü avcıları için tıp danışmanları olarak hazır tutuldular.

> "...Krallar, prensler ve dünyanın üst yöneticileri tarafından desteklenen Ortaçağ Kilisesi, tıp eğitimi ve pratiğini de kontrolu altına almıştı. Bu bağlamda öne çıkan bir örnek, Engizisyon'un profesyonel doktor statüsünü yaratması, profesyonel olmayanların uğraşlarını sürdürmelerini reddetmesi ve onların yoksul halka yardımcı olmalarına sınırlamalar getirmesidir." (Thomas Szasz, The Manufacture of Madness)

Büyücü avcılığı, ardısıra bir başka olumsuz etki daha yaratmıştı: O günlerden bu yana, büyücülük, cadılık kavramları yalnızca dişi anlamlar yüklendiler; hemşireler ve diğer kadın elemanları için hoş olmayan izler bıraktılar.

Kadınların daha işin başında, bağımsız sağlık mesleğinden kesin olarak sürülmelerini ana konularımızdan biri olarak ele almalıyız. Bugün hl kadınları geri planlara iten erkek zihniyetinin ardında büyücü avlarına öncülük eden Ortaçağ erkeğinin izleri vardır.

Büyücülük Safsatası

İnsanlık tarihinde dört yüzyıldan fazla bir süre, Almanya'dan başlayıp İngiltere'ye kadar uzanan bir alanda, büyücülerin peşini bırakmadılar. Başlangıcı feodalite ile birlikteydi, sonu reform hareketinin yayılmasına kadar uzandı. Bu zaman içinde, büyücü safsatası, sosyal dokuya ve tarihsel geleneğe göre çeşitli şiddet biçimleriyle sürdü gitti. Ama başat özelliğini hiç yitirmedi: Bu açıkça egemen sınıfların köylerdeki kadın nüfusa karşı sürdürdükleri bir terör kampanyasıydı. Büyücüler, protestan ve katolik kiliseler için olduğu kadar devlet için de siyasal, kutsal ve cinsel içerikli bir anlam taşımaktaydı.

Büyücü safsatası zaman zaman akıl durduracak boyutlara erişti: 15. yüzyılın sonlarıyla 16. yüzyılın başlarında Almanya, italya ve diğer birçok Avrupa ülkesinde binlerce kadın öldürüldü; çoğunda canlı canlı odun yığınları üstünde tutuşturularak. 16. Yüzyılın ortasında bu dehşet dalgası bütün boyutlarıyla Fransa ve İngiltere'yi de büsbütün sardı.

Bir tarihçi, bu infazların belli birkaç Alman kentinde yılda 600'ü bulduğu ya da "pazar günleri dışında" gün başına iki infazın gerçekleştirildiğini söylüyor. Werzberg bölgesinde, yalnız bir yılın içinde, 900 büyücü öldürülmüş; Como ve çevresinde bu sayı yalnızca 100'de kalabilmiş. Ama Toulouse'da bir günün içinde 400 infaz yapılmış. 1585 Yılında Bistums Trier'in iki köyünde yalnız bir tanecik kadın hayatta kalabilmiş. Birçok vakanuvisin tahmininden çıkabilecek

toplam infaz sayısı milyonları buluyor. O günlerdeki en büyük kentlerin nüfusları 150-200 bini aşmıyordu. Öldürülenlerin de yüzde 85'i kadın; yaşlı kadın, genç kadın, çocuk...(*)

Büyücü avında erişilen bu boyut bize, tıp tarihinin derinliklerinde gizlenmiş bir karmaşık sosyal fenomeni çağrıştırmaktadır. Bu amansız büyücü takipleri, zamanca ve zeminee, büyük sosyal yıkıntıların yaşandığı, feodalizmin temellerinin çatırdadığı, köylü ayaklanmaları ve komploların sürüp gittiği, Kapitalizmin başlangıcının ve protestanlığın doğuşunun rastladığı çağla çakışmaktadır.

Öte yandan bazı bölük pörçük kanıtlara göre (feministler bu kanıtları iyi incelemeliler) büyücülüğe bazı yörelerde, kadınlar tarafından yönetilen köylü başkaldırıları olarak da bakılmıştır. Bu noktada biz, büyücü avcılıklarının tarihsel bağlantılarını siyasal nedenlerle birlikte derinliğine inceleyecek konumda değiliz. Ancak büyücü avcılığı üstüne erişebildiğimiz birkaç söylentiye göre, cezalandırılan büyücüler ayaklanan köylülerle aynı mekanı paylaşıyorlarsa ayaklanmanın sorumluluğu da büyücülere yüklenebilmektedir.

Talihsizlik: cezalandırılan büyücüler, yoksul ve eğitimsiz olduklarından, kendi tarihlerini kendileri nakledememişler. Bu yüzden, bütün tarih yazımında olduğu gibi, bu işi de okumuş seçkinler yürütünce,

(*) Burada 17. yüzyılın İngiltere'sindeki büyücülük davalarını gözardı ettik. Bu davalar, diğerleriyle karşılaştırılınca hem daha dar kapsamlıydı hem de Avrupa'daki büyücü avcılığından ayrı bir sosyal içeriğe sahipti.

olduğu gibi, bu işi de okumuş seçkinler yürütünce, bugün hl onların ardıllarınca da benimsenen bir "bozguncu cadı" tipi ortaya çıkmıştır.

Büyücü avına ilişkin yaygın kuramlardan ikisi, ağırlıklı olarak tıbbi gerekçelere dayandırılmış ve "büyücü safsataları" başlığı altında bile açıklanması zor bir kitlesel çılgınlığın geçerliliği bu sayede kolayca savunulmuştur. Savlardan birine göre köylü halk, aklını kaçırmıştır. Yani büyücü fenomenine, elinde yanan bir meşale ile simgelenen, kana susamış köylü lumpeninin kitlesel öfkesi ve kitlesel paniğinin yarattığı bir salgın hastalık olarak bakılmalıdır. Bir diğer psikiyatrik açıklama ise, büyücülerin kendilerinin ruhsal bunalım içinde olduğunu söylüyor. Ünlü psikiyatri tarihçisi Gregory Zilboorg'un dediğine göre:

> "...Milyonlarca büyücü, tılsımcı, çılgın ve kaçık, ağır noyrotiker ve psikopatlardan oluşan koca bir kitle, dünyayı yıllar boyunca bir tımarhaneye döndürmüştü..."

Ama gerçekte bu büyücü safsatası içinde ne illegal bir lunpen hareketi ne de histeriye kapılmış kadınların kitlesel intiharı görülmüştür. Çoğu zaman her şey düzenli ve tam legal bir yörüngede seyretmiştir. Büyücülerin koğuşturulması ise, iyi organize edilerek kilise ve devlet tarafından koşullandırılıp finansmanı sağlanmış olan avcı birliklerince yürütülmüştür. Hem katolik hem de protestan büyücü avcıları için geçerli olan Malleus Maleficarum ya da "Büyücü Balyozu" adlı, 1484 yılında Kramer ve Sprenger adlarındaki seçkinlerce (Papa VIII. İnnozens'in "Sevgili Oğulları") yazılmış olan büyücü avı klavuzu, bunun belirgin ve tartışılmaz kanıtıdır. Bu sadist kitap, yüzyıllar boyunca her davada hakimlerin

ve büyücü avcılarının vazgeçilmez dayanağı olmuştur. Yasal koğuşturmaların açık yürütülüş biçimleri de, asıl "histeri"nin bu yoldan nasıl körüklendiğini gösteriyor. Tabii böyle bir ortamda, bir büyücü davasını yürütmek amacıyla bir ilanda bulunma olanağı elde eden prens ya da prensliğin hakimi için bu fırsat, çok önemli bir avantaj sayılmaktadır.

> "Kim ki birinin zındık ya da büyücü olduğunu bilmektedir ya da duymuştur, ya da kim ki böyle birinin insanlara, hayvanlara ya da tarlalardaki ürüne yönelik, devlete zarar veren, herhangi bir uygulamasına tanık olmuştur, oniki günlük bir süre içinde bizleri haberdar etmek zorundadır."

Büyücü ihbarında ihmali görülen herkes, kiliseden kovulmak ya da cismani cezalardan birine çarptırılmayı göze almak zorundaydı. Eğer yukardaki gibi bir tehdit ilanı, bir büyücülük olayını ortaya çıkarmaya yararsa, açılan dava bu kez de başka büyücülerin izlenmesine bahane olarak değerlendirilirdi. Kramer ve Sprenger, idrakleri zorlama ve suçlamaların genişletilmesi için işkence kullanımı konusunda ayrıntılı yollar göstermişti. Genellikle sanığın önce giysileri çıkarılmakta ve vücut tüyleri kazınmakta, bundan sonra tırnak sökme, çarmıha germe, kemik kıran İspanyol çizmesi giydirme, aç susuz bırakma, dayak atma gibi işkencelerle suçu itiraf ettirilmekteydi. İşte bu durum açıkça ortada: Büyücü fenomeni kendiliğinden köylü halk içinde oluşmamıştır. Doğrusu bunun egemen sınıf tarafından amaçlanmış ve programlanmış bir terör kampanyası olduğudur.

A
B
C
D

Büyücülerin Cürümleri

Büyücü kime deniyordu ve üst yöneticilerin böyle korkunç baskılar uygulamasına neden olan hangi "cürümler"inden ötürü büyücüler suçlanmaktaydı? Kuşkusuz sözkonusu yüzyıllar boyunca büyücülük suçlamaları bağlamında ortaya atılan sayısız günah sayılabilir: politik kışkırtmalar, dini inkar etmeler, tanrıya küfürler ve benzerleri... Fakat bütün Kuzey Avrupa'da, büyücü avları süreci içinde, üç ana şikayet konusu özellikle öne çıkmıştır. İlki, büyücülerin erkeklere karşı seksüel cürümler işlemekle suçlanmalarıdır. Burada büyücülerin açık ve yalın olarak dişilikleri öne sürülmektedir. Büyücüler bundan başka örgütlenmiş olmakla da suçlanmışlardır. Suçlanmalarının bir üçüncü ana nedeni de eylemlerinde büyüye başvurmaları, böylece şifa verdikleri kadar insan vücuduna zararlarının da dokunmuş olduğu... Büyücüler çoğunlukla işte bu son nedenle, yani açık seçik tıbbi ve doğum yardımı amaçlı eylemlerinden ötürü suçlanıyorlardı.

Önce sağlık pratisyeni kadınların seksüel cürümlerle suçlanmalarını ele alalım. Ortaçağın katolik kilisesi, seks konusunu erkeklerin başına dertler açan bir tehlike gibi görme eğilimindeydi. Bu bağlamda Malleus şöyle bir uyarıda bulunuyordu: "Bir kadın yalnız başına düşünürse melanet düşünür." Aslında yalnızca büyücü safsatası bile kilisenin kadın düşmanı olduğunu kanıtlamaya yetmedi. Ancak bu konuda kuşkusu olanlara aşağıdaki kilise öğretisi, belki bir yargı

çıkarmaya yardımcı olur: Bu kilise öğretisine göre, çiftleşme sonucunda erkek, kadında bir homunculus ya da "küçük insan" bırakmakta; bu homunculus, dokuz aylık bir süreyi ana rahminde, annenin herhangi bir özelliğini kabul etmeksizin, geçirmektedir. Ancak bir papaz onu kutsayıp ölümsüz ruhunu kurtarmadıkça, yani homunculus bir erkeğin ellerine erişmedikçe, "küçük insan"lıktan kurtulup gerçek bir insan kesinliğine kavuşamayacaktır. Öte yandan, birkaç Ortaçağlı din düşünürünce açıklanıp desteklenen yaygın bir inanca göre de, yeniden diriliş gününde bütün kurtarılmış ruhlar, erkek olarak dünyaya geleceklermiş.

Birçok örneğinde görüldüğü üzere kilise, kadını seksüalite ile özdeşleştirmiş ve seksten alınan her türlü tadı, o ancak şeytandan gelebilir gerekçesiyle, horlayıp karalamıştır. Yaygın bir başka inanca göre de

büyücüler (penisinin buz gibi soğuk olduğu bilindiği halde) şeytanla yatmaktan zevk alıyorlar, sonra da bu zevki erkeklere taşıyorlardı. Yani kadında ya da erkekteki zevk duyguları, büyücüler tarafından taşınmış birer yük sayılmalıydı. Üstelik büyücüler, erkekleri iktidarsız yapmakla ve penislerini tılsımlamakla da suçlanmaktaydılar. Velhasıl kadının seks dünyası ile ilgili nasıl bir sorun ortaya çıkarsa çıksın bunun bütün günahı büyücülerin omzuna yükleniyordu: Gebeliği önleyici ilaç veren de onlardı, çocuk düşürmeye yardımcı olan da...

> "Şuna dikkat edilsin ki, aynı Papa'nın fermanında söylendiği gibi, çiftleşmeyi ve gebeliği büyücülük yoluyla tahrip edici bir biçimde etkileyen yedi yöntem geliştirilmiştir: Birincisi, erkekleri azgın bir arzuya sürükleyerek; ikincisi, onların cinsi iktidarlarını körleterek; üçüncüsü, bu iş için gerekli organları yok ederek; dördüncüsü, erkekleri hayvanlar üzerine yollayarak; beşincisi, kadınların üretkenliğini tahrip ederek; altıncısı, sapıkları destekleyerek; yedincisi, dünyadaki kötü etkili hayvanların ve bitkilerin yanısıra şeytana çocukları adak sunarak..." (Malleus Maleficarum)

Kilisenin sunuş mantığında büyücünün gücü, nerdeyse büsbütün cinsiyetinden kaynaklanıyor. Üstüne üstlük, büyücünün bu yoldaki çabaları, şeytanla cinsi temasta bulunmasıyla başlıyor. Ayrıca bu çaba, bireysel bir çaba değildir. Her büyücü, bir genel kurulun (büyücü camiasının) üyesidir; bu kurul, dağ keçisi görünümünde günahkar rahibelerle yatıp kalkan şeytanın kendisi tarafından yönetilir. Şeytandan sihirli bir güç sağlamanın karşılığı olarak büyücü de ona sadakatle hizmet edeceğine ilişkin söz vermiştir. (Dağ

keçisi-mağ keçisi... Kilisenin hayal dağarcığında bile, sonuçtaki kötülüğün altında gene bir erkek gizlenmiştir.)

Malleus'un inandırmaya çalıştığı, şeytanın cennette bile hemen hemen aralıksız dişilerle uğraştığıdır:

> "Büyücülerin bütün tılsımı, kadınlarda doyurulamayan et çoşkusundan kaynaklanır... Bundan ötürü şehvetlerini şeytanla doyururlar... ve işte bu yüzden, dinsizlik günahı içine kadınların erkeklerden daha çok bulanmış olmalarına hiç şaşmamalı... Ve tanrıya çok şükürler olsun ki, erkek cinsi bugüne kadar böylesine bir kahroluştan korunmuştur..."

Görüldüğü gibi büyücüler, yalnızca kadın değil, bir de ayrıca dev bir gizli örgüte üye olan kadınlardı. Öyleyse şeytan partisine açıkça üye olan bu kadınların zararı, yalnızca ilişki kurdukları insanlarla sınırlı kalamazdı. Ama büyücü takibine ilişkin literatürde şu "büyücü kongreleri"nde gerçekten ne yapıldığı da pek belirgin değildi. (Gerçekten de kutsanmamış çocuklar kesilip yeniyor muydu? Toplu çoşmalar ve hayvanlaşmaların boyutları nerelere kadar uzanıyordu? Bu konularda kaba spekülasyonların bulunduğu kesin.)

Bilinen şu ki, büyücü olarak suçlanan kadınlar, bazen küçük gruplar halinde biraraya gelmekteydi; hatta panayır ve bayram günlerinde bu gruplardaki sayıları yüzleri, binleri de bulmaktaydı. Bazı tarihçilerin tahminine göre, bu buluşmalarda putperest inançların ibadetleri yapılmaktaydı. Bu arada kuşkusuz şifalı bitkilere ait bilgiler ve çeşitli haberler de alınıp veriliyordu. Bu büyücü örgütlerinin politik anlamları konusunda fazla bir şey bilmiyoruz. Ancak bu grup-

ların aynı zamanlardaki köylü ayaklanmalarıyla hiçbir ilintileri bulunamazdı. Çünkü köylülerin örgütleri, köyler arasındaki bağlantıyı sağlamayı, birlikteliği ve özyönetim duygusunu uyandırmayı amaçlıyordu.

Şifa Veren Büyücüler

Şimdi de bütün suçlamaların en fantastik olanına sıra geldi. Büyücü yalnız başına adam öldürmeyle, yiyeceklere zehir katmayla, erkekleri cinselliğe kışkırtmakla ve kutsal değerlere küfür etmekle değil, tersine yardımcı ve iyileştirici olmasından ötürü de suçlanmıştır. Eski bir İngiliz büyücü avcısı bunu şöyle kanıtlıyor:

> "Şunu hep aklımızda tutmak zorundayız ki biz, büyücü denince yalnızca acı veren ya da öldürenleri değil, aslında falcıları, hokkabazları, ruh çağıranları, bilge erkek ve bilge kadın diye tanınan herkesi... anlamalı, hatta bütün iyi büyücüleri, yani zarar vermeyen, tersine iyilik yapan, görünürde kurtaran ve koruyan büyücüleri de bu sırada görmeliyiz. Eğer ayrıcalıksız bütün büyücüleri, özellikle de olumlu eylemleriyle tanınan büyücüleri ortadan kaldırırsak inanın bu ülke için bin kez daha hayırlı olacaktır."

Şifa dağıtan büyücüler, acı yoksulluklar ve hastalıklar içinde kıvranan köylü halkın ayağına sağlık

hizmeti götüren biricik insanlardı. Doğal olarak büyücülük ile ebelik arasında da sıkı bir bağ oluşmuştu. Ama büyücü avlarının akıl hocaları Kramer ve Sprenger "Hiç kimse katolik kilisesine karşı ebelerin yanında yer almamalı" diyorlardı. Kilise ayrıca, acılar içinde kıvranan köylü halka, bu dünya ile ilgili fazla bir şey sunmaya da niyetli görünmüyordu:

> "Pazar günleri ayinden sonra hastalar gelip yardım niyaz ediyorlar; ancak onlara karşılık bol bol süslü laf dağıtılıyordu: "İşte, günah işlediniz, ve tanrı sizi ıslah etmek istiyor. Ona şükrederseniz bundan sonraki yaşamınızda daha az acı çekeceksiniz. Sabredin... Acı çekin... Ölün... Çünkü kilise, ölülerin üstünden duasını hiç eksik etmez." (Jules Michelet, Şeytanlık ve Büyücülük Sanatı)

Kilise, yoksulluğun acı gerçeğiyle yüzyüze gelince, bu dünyadaki tüm uğraşların geçici ve anlamsız olduğuna ilişkin dogmalara sığınır her zaman. Ama burada bir çifte standart örneği gözleniyor: Kilise üst düzeydekilerin hekim yardımı almasına karşı değil; çünkü kralların ve asillerin, çoğu zaman erkek, hatta bazen de papaz olan, saray doktorları vardı. Demek ki eğer bir erkek, kilisenin gözlem ve denetiminde, üst sınıflardan insanları tedavi ederse bu, saygıdeğer bir uğraş olarak karşılanacak, ama bu tedavi kadınlar tarafından köylü alt katmanlarına uygulanırsa engellenecek, hatta lanetlenecekti.

Görünen o ki kilise, köy doktorlarının eylemlerine hekimli olarak bakamıyordu. Öyle sanılıyordu ki şeytan yeryüzündeki egemenliğini, köylü kadınlar aracılığıyla elinde tutmaktaydı. Ama bu kadınlar iyi niyetli miydi, kötü niyetli mi? İşte bunu kilise de dev-

let de korku ve dehşetle birbirine karıştırmaktaydı. Bu kadınlar, kendilerine güç katacak şeytani dürtü ne kadar büyükse, tanrıya ve kiliseye o kadar az gereksinme duyuyorlar, tanrısal düzene karşı durmak üzere o kadar büyük gizli güç toplayabiliyorlardı. Evet, sihirli ilaçların en az dualar kadar hastalara iyi geldiği de oluyordu ama, dualar kilise tarafından kabul ve kontrol edilirken küfürler ve tılsımlı ilaçlar kabul ve kontrolun dışında kalıyordu. Öyleyse kilise dışındaki hayaletler yardımıyla yapılan her eylemin, şeytanın dürtüsüyle tanrı rızasına karşı kahredici bir isyan sayılması gerektiğinden, elde edilen şifanın da kötülükten arınmış olabileceği asla kabul edilemez. Tanrının yardımıyla yürütülen bir tedaviyi, şeytanınkinden ayrı tutmak da kilise için o kadar zor olmasa gerekir. Çünkü büyük yaratıcının köylü kadınlardan önce, kendisine daha yakın bulunan papazların ve saray doktorlarının isteklerini yerine getirmesi beklenmelidir.

Oysa bilge kadın ya da büyücünün kullandığı şifalı ilaçlar, yıllar süren kullanım ile denenmiş, güvenilir ilaçlardı. Büyücüler tarafından bilinen birçok şifalı bitki bugün bile çağdaş farmakoloji alanında ağırlıkla yer almaktadır. Bunlar ağrı kesici, hazmettirici, iltihap dağıtıcı ilaçlardır. Çarpıcı bir örnek: Ergot, doğum sancılarına karşı kullanıldığı sıralarda, zamanın kilisesi, doğumda çekilen sancıların Havva'nın kadim günahı nedeniyle tanrı tarafından verilen bir ceza olduğunu öğretmekteydi. Ergot'un türevleri bugün bile, doğum sonrası sancıları kesen ve nekahat süreçlerini düzenleyen yaygın preparatlar olarak kullanılmaktadır. Belladonna (Güzelavratotu) da bugün hl kasılmaları çözen bir ilaç olarak biliniyorken, zamanında şifa dağıtan büyücüler tarafından, ters doğum tehlikesinde rahim gerilmelerini önlemek üzere kul-

lanılıyordu. Bugün de kalp rahatsızlıklarında kullanılan önemli bir ilaç Dijitalin (Yüksükotu)'in bir İngiliz büyücüsü tarafından bulunduğu biliniyor.

Şifa dağıtan büyücünün yöntemleri ve sonuçları, protestan kilisesi için o kadar fazla olmasa da, katolik kilisesi için önemli bir tehdit oluşturuyordu; çünkü büyücü bir uygulamacıydı, inanç dünyasının duaları ve kilisenin uhrevi öğretisinden uzak duruyor, deneme ve yanılmalarla neden sonuç ilişkilerine itibar ediyordu. Tavrı dinsel anlamda pasif değil, araştırma amacıyla aktifti. Hastalıklar için, gebelik ve doğum için en uygun ilacı bulmak üzere çabalıyordu. Kısaca onun büyüsü, çağının bilimi sayılmalıydı.

Kilise ise bütün bütüne deneyciliğin karşısındaydı. Fani dünyanın değerini tartışıyor, zevki temelden reddediyordu. Kilise için doğadaki fiziksel oluşumların arkasındaki yasaları araştırmak anlamsızdı; çünkü dünya, tanrı tarafından bir anda yaratılmıştı ve herhangi bir anda yok edilip yeniden yaratılabilirdi.

Kramer ve Sprenger St.Augustin, Maleuse'de duyumsama yanılgılarından şöyle söz ediyorlar:

> "İrade denen şey, şeytanın gücüyle yaratılmış bir duyumsama ya da idrak ile gerçekleşir, etkili olur. Zira St. Augustin 83. kitabında diyor ki: Şeytanın bu irade adlı saptırması, bütün duyumsama yollarına gizlice sokulur, onların şekillerini bozar, renklerini ortadan kaldırır ve tonlarını sabitleştirir. İrade, öfkeli ve haksız nutukların içinde pusudadır, kokuların içine saklanmıştır, idrake giden bütün kanallardan güzel kokuları kovar, oraları dumanla doldurur. İrade şeytanın oyun alanı, üstünde insanları inançtan uzak-

laştırıp idrakin mağrur kalıbına ve duyumsama isteğinin boş safsatalarına itmeye uğraştığı bir arenadır."

Büyücü avında kilisenin, yaşamsal tüm gerçekliklere yabancı, deneyciliğe karşıt kadın ve seks düşmanı tavır ve baskıları bir bütün oluşturmuştu. Kilisenin gözünde deney ve seks, insanın insana ihanetinin simgeleri gibi görünür olmuştu. Büyücü bir kadın, utanma duygusundan uzak bir kadındı. Üstüne üstlük biraraya gelip köylü kadınların örgütlü tabanını oluşturmuşlardı.

Oysa ki büyücü, uygulaması deneysel araştırmalara dayanan bir şifa dağıtıcıydı; hıristiyan kilisesinin baskıcı fatalizmine, katı inançlarına karşı bu dünyanın değişebilirliğini savunuyordu.

Avrupa'da Doktorluk Mesleğinin Yükselişi

Büyücüler pratik çalışmalarını yoksul halk katmanları içinde sürdürürlerken, egemen sınıflar tıp dünyasındaki temsilcilerini ortaya çıkarmaya başlamışlardı: Üniversite eğitimi görmüş doktorlar... Cadı safsatalarının ortaya atılmasından bir yüzyıl kadar önce (13. yüzyılda) laik bir bilim dalı ve bir meslek olarak Avrupa tıp bilimi şekillenmiş bulunmaktaydı. Nitekim büyücü takibinden çok daha önce bu akademik meslek erbabı, şifa dağıtan kadınların ceza-

landırılmasında (Sözgelimi üniversiteden dışarı atılmasında) etkin roller üslenmişlerdi.

Geçen sekiz yüzyıl boyunca, öbür dünyaya koşullanmış olan kilise öğretisi, tıp düşmanlığı zihniyetiyle, tedavi sanatının bir tanımlı meslek bağlamında gelişmesini engellemişti. İşte şimdi, 13. yüzyılda, Arap dünyasıyla ilişkilerin kurulması, bütün bilimlerin yeniden canlanmasına yol açıyordu. Üniversitelerde bu bağlamda yeni tıp fakülteleri açılmaya başladı ve genç erkeklerde tıp öğrenimi için giderek artan bir istek uyandı. Ama kilise buraya da elini uzatmış, tıp mesleğine kesin sınırlamalar koymaktan geri kalmamıştı. Katolik doktrinlerin çerçevesini aşan hiçbir gelişmeye hoşgörü gösterilmiyordu. Okumuş doktorlar, bir papazın izin ve yardımını almaksızın hiçbir tedavi uygulayamıyorlar, günah çıkarmaya rıza göstermeyen hastalara ise hiç bakamıyorlardı. 1400'lü yıllarda doktorların çalışmaları iyice devletin denetimi altına girmiş ve her tedavi eyleminde, bedenle uğraşırken ruha zarar vermemeleri önkoşul olarak öne sürülür olmuştu. Ama bu akademisyenlerin tıbbi yeteneklerini ortaya koyan örneklere bakılırsa, ruh yerine çoğu kez bedenler zarar görmekteydi.

Genç Ortaçağ tıp eğitimi, eğer "bilim" olarak tanımlanması olanaksız örnekler dışta tutulursa, hiçbir noktasında kilise doktrini ile çatışmamaktadır.

Tıp öğrencileri de, aynı diğer alanlarda eğitim gören gençler gibi, yıllarını Eflatun, Aristo ve hıristiyan kurumları ile ilgili tartışmalarla harcamaktaydılar. Eğitimlerinin tıp kuramı olarak adlandırılabilecek bölümü, eski Roma'lı doktor Galenus'un eserlerini konu alan, özellikle de insanın karekterini ve mizacını inceleyen, sözgelimi öfkeli tiplere kolerik, yumuşak

huylulara sanguinik, uzlaşmaz tiplere melankolik demenin nedenlerini araştırmayı amaçlayan dersleri içermekteydi. Bütün öğrenim süresince bir doktor hiçbir hastayla yüzyüze gelmemekte, uygulamalı bir eğitime hemen hemen hiçbir zaman katılmamaktaydı. Tıpla cerrahlık birbirinden keskin bir biçimde ayrılmakta, cerrahlık hemen her yerde sıradan bir el hüneri olarak aşağılanmakta, ölülerin teşhirine ise eğitim süreci içinde pek ender rastlanmaktaydı.

Öğrenimi sırasında hiç karşılaşmadığı hastayla ilk yüzyüze geldiğinde hekimin yapacağı, hurafelere dayanan adetleri uygulamaktı. Özellikle yaraların tedavisinde hacamat en geçerli yöntem olarak biliniyordu. Mevsimine, zamanına, hava koşullarına ve benzeri ölçütlere bağlı olarak hacamat için sülük kullanılıyordu. Tıp kuramı gözlemlerden çok "mantıksal algılama"ya dayanıyor, bazı yiyecek maddelerinin iyi huylar, bazılarının kötü huylar kazandırdığına inanılıyordu. Sözgelimi süs bitkileri, hardal ve sarmısağın kırmızı safra suyu; mercimek, lahana ve yaşlı keçi ya da sığır etinin ise kara safra suyu yaptığı kabul ediliyordu; safra sularının renklerine göre insan davranışları çeşitlendiriliyordu. Yeminlerin ve yarı dinsel törenlerin etkinliğine de inanılmaktaydı. Oxford Üniversitesi'nden bir tıp doktorası ve bir teoloji bakaloryası sahibi olan Doktor Edwars II, bir diş ağrısına karşı, hastanın çene kemiği üstüne "baba, oğul ve kutsal ruh adına amin!" yazıyor, ya da bir iğneyi önce bir tırtılın sonra ağrıyan dişin üstüne koyuyordu. Cüzzamlılara çoğu zaman, kuru bir zemindeki taşların arasından tutulması gereken kara yılanın etinin kaynatılması ile elde edilen su içiriliyordu.

İşte "büyü uygulamaları" yaptıkları için şifa dağıtan kadınların izlendiği dönemlerde tıp "bilim"inin

durumu böyleydi. Doktorların tanılarını astroloji yardımıyla yaptıkları ve simyagerlerin kurşunu altına dönüştürmeye uğraştığı sıralarda büyücüler, insan bedeninin geniş etkilenme yeteneğine uyumlu otları ve ilaçları araştırmaktaydılar. Büyücülerin böyle olağanüstü bilgi sahibi olduklarını, 1527 yılında Pharmazeutica üstüne yazdığı kitabı yakan Paracelsus'un itirafı da açıkça ortaya koyuyor: "Bildiğim herşeyi büyücü kadınlardan öğrendim."

Şifa Veren Kadınlara Baskı

Hekimlik üniversite eğitimini gerektiren bir meslek olarak ortaya çıktıktan sonra, bu mesleği kadınlara yasal olarak kapatmak da zor olmadı. Çok az ayrıcalık dışında üniversiteler kadınlara büsbütün kapalıydı; hem öyle ki eğitim giderlerini kolayca kendileri karşılayabilen üst katmanlardaki kadınların bile önlerinde, yalnız ve yalnız okuyan erkek doktorların icrayısanat edebileceklerine dair lisans yasaları kesin olarak durmaktaydı. Yani bu ayrıcalıklı kadınlar belki okuyabilir, ama kesinlikle doktorluk yapamazlardı.

Aslında bu önleyici yasaları uygulamak da o kadar kolay değildi; çünkü bir avuç okumuş erkek doktorun karşısında bir dolu sağlık pratisyeni bulunuyordu. Ama bu yasaların asıl hedefi, köylü şifa dağıtan kadınlar değil, okumuş erkek doktorlarla birlikte aynı şehirli hasta çevresine hizmet veren, daha

iyi yetişmiş, hatta bazıları okumuş şifa dağıtan kadınlardı.

Örnek olarak, 1322'de Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin Jacoba Felicie'yi illegal icrayısanat etmekten mahkemeye vermesi gösterilebilir. Jacoba iyi yetişmiş bir kadındı, ama tıpla ilgili özel bir eğitim görmemişti. Hastalarının ondan çok memnun oldukları, verdikleri tanık ifadelerinden anlaşılıyordu. Bu insanların hepsi de ona gelmeden önce öğrenim görmüş ünlü doktorlara muayene olmuşlardı. Mahkemede onun suçlandığı temel noktalar ise şunlardı:

> "...hastalarının iç hastalıklarını ve enfeksiyonlarını hem de dış iltihaplanmalarını tedavi etmiştir. Yorgunluk nedir bilmeksizin bütün hasta ziyaretlerini kabul etmiş, aynı doktorların başvurduğu yöntemlerle idrar tahlili, nabız sayımı, vücut ve organların yoklanması ile muayenesini yürütmüştür."

Altı tanık, başka birçok doktora başvurdukları halde ancak Jacoba tarafından iyi edildiklerini; hatta bir hasta, cerrahide ve tıpta Paris'te hiçbir doktorun erişemiyeceği bir yetkinliğe eriştiğini söylediler. Ama bütün bu kanıtlar onun aleyhine değerlendirildi, çünkü öne sürülen asıl suçlama, onun yetkin olup olmadığı değil, bir kadın olarak, hasta iyileştirmeye kalkışmasını hedef almıştı.

Benzer bir gerekçeyle de İngiliz doktorları parlamentoya bir dilekçe vermişler, bazı gereksiz ve muzır kadınların "fizikçilik mesleği"ni icraya cesaret etmeleri nedeniyle yüksek para ve hapis cezaları ile cezalandırılmalarını istemişlerdi. 1400'lerde artık doktorluğun, şehirli okumuş tıp pratisyenlerine karşı verdiği savaş bütün Avrupa'da zaferle sonuçlanmıştı. Bu zafer, üst düzeylerin tedavi hizmetlerinde erkek doktorların tartışmasız tek yetkili olduklarını getirmişti. (Ancak doğum işi dışta kalmak üzere; çünkü bu hizmet için gelecek üç yüzyıl boyunca, yüksek sınıflar katında ebelerin tekeli sürecektir.) Böylece artık şehirli sağlık pratisyenlerinin oluşturduğu geniş bir kitleyi de "büyücü" kapsamı içine almanın yolu açılmış oldu.

Kilise, devlet ve doktorluk mesleği ilişkilerinin yarattığı ortaklık, büyücü davaları ile zirve noktasına ulaşmıştı. Bunun sonucunda doktor, yasal bir tıp ehliyeti tekeline kavuştu ve bütün uğraşlarını bir yapay "bilimsellik" nitelemesi ardına saklamanın yolunu buldu. Öyle ki kovuşturulan kadınların büyücü olup olmadıkları ya da onların büyüleri ile bir zarar oluşup oluşmadığı soruları da onların takdirlerine bırakılır olmuştu. Bu konuda Malleus'ta şöyle söyleniyor:

> "Ve bir hastalığın büyüleme yoluyla mı yoksa fiziksel bir etki ile mi ortaya çıktığını ayırabilmek için her şeyden önce bir doktorun tanısına başvurmak gerekir."

Büyücü avları süresince kilise de, doktorların profesyonel tababetini açıkça legal olarak tanımlamışken, profesyonel olmayan tababeti büyücülük uğraşları içinde sınıflamıştı:

"Eğer bir kadın, eğitim görmeksizin birini tedaviye kalkışırsa, bu kadın bir büyücüdür ve ölmek zorundadır."

Sonuçta büyücü safsatası doktora, günlük uygulamalarında kendi dışındakilere çamur atmak için çok hoş bir fırsat yaratmış oldu: Onun iyileştiremediği her şey belli ki büyücülüğün ürünüydü.

"Kadınsı" hurafe ile "erkeksi" tababet en belirgin sonuç ürünlerini, doktorla büyücü mahkeme önüne çıktıklarında üstlendikleri rollerle veriyorlardı. Davada erkek doktor, hakkında hüküm vermeye yetkili olduğu kadın şifa dağıtıcının çok üstlerinde, seçkin ve erdemli bir yerde bulunuyordu. Bu konum ona, tanrının ve yasanın önünde, hukuk ve bilim adamlarına eşkoşulan bir kredi sağlarken kadın, aşağılanmış ve horlanmış bir düzeye itiliyordu. Görülüyor ki erkek bu yeni statüsünü, kendi tıbbi ve bilimsel çabalarına değil, körükörüne hizmet ettiği kilise ve devlete borçlu bulunuyordu.

Epilog

Böylece büyücü avları, alt sınıfların şifa dağıtıcılarını büsbütün saf dışına çıkarmakla kalmadı, üstüne üstlük onları bir de hurafecilikle ve yeri geldiğinde kötü niyetlilikle damgalamış oldu. Tüm sağlık pratisyenleri, yükselmekte olan orta sınıfın karşısında öyle aşağılandılar ki, 17. ve 18. yüzyıllarda

ellerinde kalan son kalelere de (yani doğum yardımcılığına da) doktorlar tarafından o büyük darbe kolayca indirilebildi. Okumamış erkek sağlık pratisyenleri (zamanın berberleri) İngiltere'de hücuma geçip, doğum lavtası kullanma konusunda teknik üstünlüklerini gündeme getirmek zorunda kaldılar. (Doğum lavtası bir şirurji aleti sayılıyordu ve kadınlara her türlü şirurji eylemi yasaklanmıştı.) Bir zamanlar komşular arasında bir dostluk dayanışması sayılan doğum yardımı, doğum lavtası aracılığıyla önce berberlerin uzmanlığı haline girmiş, daha sonra da 18. yüzyılda okumuş doktorların üstüne atlayacağı bir bilimsel uğraş niteliği kazanmıştı. Bu evreden sonra İngiltere'de kadın ebeler birlikte harekete geçip tufeylilerin icrayısanat etmesine ve doğum lavtasının kötüye kullanılmasına karşı durdular ama artık iş işten geçmişti. Kadınlar, karacahiller olarak, geçmişten gelen kabullerin yarattığı "yaşlı dişiler" sınıfını oluşturmuş bulunuyorlardı.

Kadınlar ve Amerika'da Doktorluk Mesleğinin Yükselişi

Amerika'da erkeklerin tıp alanındaki egemenliği İngiltere ve Fransa'ya göre daha geç başladı ama, sonunda daha ileri bir noktaya vardı. Gerçekten de başka hiçbir endüstri ülkesinde kadın doktorların bugünkü yüzdeleri Amerika'daki kadar düşük değildir: İngiltere'de yüzde 24, Rusya'da yüzde 75, ABD'de yalnızca yüzde 7. Ve doğum yardımcılığı, İskandinav ülkeleri, İngiltere, Hollanda vb. ülkelerde günümüze

kadar prensipte bir kadın mesleği olarak geliştiği halde, Amerika'da 20. yüzyılın başlarından sonra pratikte nerdeyse yasaklanmış gibiydi. Son yüzyıla girerken, dişli ve varlıklı bir küçük azınlığı ister istemez dışta bırakırsak, tıp bilimi Amerika'da kadınlara büsbütün kapalıydı. Serbest olan yalnızca ebelik mesleğiydi; ama bağımsızlık açısından kadınlar için ebelik tıp pratisyenliği elbette eşit ağırlıkta sayılamazdı.

Neden ötürü kadınların tıp biliminden uzak tutuldukları ve yardımcı hizmet mesleklerine mahkum kaldıkları, bu bağlamda, bu iki katagorinin nasıl ortaya çıktığına göre daha az önemli sayılmalıdır. Bir başka değişle Amerika tıp pratiğine 19. yüzyılın başlarında egemen olan halk doktorlarının, ebeler ve diğer tıp pratisyenleri arasında, beyaz orta sınıfın erkek kesiminden, böyle bir belirli tıp bilimcisi grubunun, nasıl başarı kazandığı araştırılmalıdır.

Tıp tarihçilerinin bu konudaki geleneksel açıklamalarına göre, Amerika'da oldumolası bir gerçek Amerikan doktor statüsü var olmuş; Hipokrat'ın Galenus'un ve diğer Avrupalı tıp hocalarının bilimsel miraslarıyla bütünleşen küçük bir erkek grubu etkinliğini sürdürmüştür. Bu doktorlar, özellikle Amerika'nın sınır bölgelerinde yalnızca hastalıklar ve ölüme karşı günlük savaşımlarla uğraşmıyor, çoğunluğu kadın olan zamanın köleleri, kızılderelileri ve sarhoş gezgin ilaç satıcılarının oluşturduğu bir şifa pratisyen gÜruhunun dolandırıcılıklarına karşı da savaşmak zorunda kalıyorlardı. 19. Yüzyılın sonlarında, tıp alanında Amerikan kamuoyunda birdenbire doktorların bilimsel öğrenimlerinde sağlıklı bir düzenin oluşması önemli bir aşama kaydetti. Şarlatanlara olan eski kör

inançlar silindi, tedavi sanatlarında gerçek doktorluğun sürekli bir tekeli oluştu.

Ama işin buradaki sırrı, ahmaklık ve kör taassup karşısında bilimin yalın gerçekliğinin hemen ortaya çıkıvermesinde saklı değildi. Sorunun asıl yanıtı, sınıf ve cins ayırımı savaşının 19. yüzyıl boyunca yaşamın bütün boyutlarına yansıyan etkisindeydi. Erkek aristokrasinin palazlanması sonucunda halkın yarattığı bilimin parçalanmasıyla, bakıcı bayanların hizmetçilik rolleri dışta tutulursa, artık kadınlara bu alanda yer kalmamıştı. Doktor statüsünde kendine yer bulan diplomasız hekimler ise, yeni yeşeren Avrupa kaynaklı bilimle ilişkiler kurarak değil, onunla birlikte gelişen iş dünyasında güven yaratarak ayakta durabildiler. Çünkü Pasteur, Koch ve daha Avrupa'nın birçok araştırmacısına doğrusu çok saygı duyulduğu halde, şunu belirtmek gerekir ki, doktorların Amerika'daki durumunu belirleyen onlar değil, Carnegies ve Rockfeller gibilerdi.

1800'lerin ABD'sinde, bir doktorluk statüsünün hatta genel anlamda herhangi bir meslek konumunun yaygınlık kazanması için, adayların önüne oldukça elverişsiz koşullar dikilmekteydi. Çok az sayıda akademik eğitim görmüş doktor Avrupa'dan göç etmişti. Tıp eğitimi veren yüksek okullar sayılıydı, daha yüksek dereceler için gerekli olan enstitü sayısı ise yok denecek kadar azdı. Bir ulusal özgürlük savaşından iyice şartlanmış olarak çıkan kamuoyu, her türlü akademik tavrı ve "yabancı" elitizmi düşman ilan etmişti.

Batı Avrupa'da akademisyen doktorlar yüz yıldan beri tedavi tekelini ellerinde bulunduruyorlardı. Buna karşılık Amerika'da tıp uygulaması herkese

açıktı; hiç öyle uzun boylu ön eğitim zorunluluğu yoktu; bu etkinlikten ırk ve cins gözetmeksizin herkes pay alabiliyordu. Örneğin 17. yüzyılın protestan din öncülerinden Ann Hutchinson, daha birçok başka ruhban ve onların karılarının yaptığı gibi "Genel Tababet" mesleğini yürütmekteydi. Tıp tarihçisi Joseph Kett'in yazdığına göre de, Windsor'un (Conecticut) önde gelen hekimlerinden "Dr. Primus", 18. yüzyıl sonlarında azat edilmiş bir zenciydi. New Jersey'de 1818 yılına kadar hekimlik mesleği, birkaç istisna gözardı edilirse, büsbütün kadınların elindeydi.

Kadınlar mesleklerini coğunlukla kocalarıyla ortaklaşa yürütmekteydi. Adam şirurjiden sorumluysa, kadın doğum yardımcılığı ve jinekolojiyi üstleniyordu; kalan çalışma alanlarını da aralarında paylaşıyorlardı. Bir kadın, aileden birinin bakımını üstlendikten ya da bir akrabadan, bir yerleşik hekimden bu uğraşlarla ilgili ders aldıktan sonra, artık bu işi meslek edinebiliyordu. Sözgelimi Hurriet Hunt, tam eğitim görmüş ilk Amerikalı bayan hekimlerden biridir ama, bu mesleğe ilk kez, kızkardeşi hasta olduğunda ilgi duymuş; bu yüzden uzun süre bir hekim karı koca ile birlikte çalışmış, çok sonra kendi adını kullanmaya başlamıştır. (Akademik eğitimini ise bundan sonra tamamlamıştır.)

Doktor Ortaya Çıkıyor

19. Yüzyılın başlarında, pratik hekimlerin geniş ve etkin alanlarının canla başla dışında kalmaya uğraşan, akademik eğitim görmüş doktorların sayısı hızla çoğalmaya başladı. Bunlar, akademik eğitim görmüşlükleriyle, ya da daha çok kendilerine yakıştırdıkları "diplomalı" doktor sanıyla ayrılıyorlar, ama doğal olarak orta sınıflardan gelen bu erkekler, pratik hekimlerle karşılaştırıldıklarında, hemen her zaman daha pahalı hizmet veriyorlardı. "Diplomalı"ların hasta çevreleri de orta ve yüksek katmanların içinde bulunuyor; bu sınıfların insanları, kendi sınıflarından bir "sayın doktor"a başvurmakla açık bir prestij sergilemiş oluyorlardı. 1800'lerde orta ve yüksek katmanların kadınları için bile, geleneksel olarak alt sınıfların aşağılık bir utanmazlık diye nitelemelerine karşın, doğumu bir "diplomalı" erkek doktora yaptırmış olmak, kendi çevrelerinde iyi bir etki yaratıyordu.

Ancak hekimlik becerisi ya da tıp bilimi kuramı açısından bakıldığında "diplomalı"ların pratik hekimlere karşı bir üstünlükleri yoktu. Zamanında egemen olan Avrupa ölçekleriyle karşılaştırılınca akademik eğitimleri de çok gerilerde kalıyordu. Tıp eğitiminin ortalama uzunluğu birkaç aydan iki yıla kadar uzanıyor, birçok tıp yüksek okulunda klinik dersi olanağı bulunmuyor, bir tıp fakültesine girebilmek için hiçbir ön diploma aranmıyordu. Zaten elde öğrenciye aktarılacak bilimsel bir malzeme de bulunmadığından, kurallara bağlı bir akademik eğitimin uygulanması söz

konusu olamazdı. Nitekim bu "diplomalı"lara çoğu hastalıkların tedavisinde "cüretkar" yöntemlere başvurmaları öğütleniyordu: Masif kan alımı, çok yüksek dozda müshil, kalomel (civalı müshil) ve daha da ötesi afyon... (Aynı zamanlarda Avrupa tıbbının da çok daha iyi olduğu söylenemez.) Doğal olarak bu kürler hastaların ölümüne yol açıyor, ya da daha tedavinin başlangıcında ciddi şekilde zarara uğruyordu. Ünlü bir doktor olan Oliver Wendell Holmes'in görüşüne göre, eğer bu "diplomalı" doktorların kullandığı ilaçların tümü denize dökülseydi insanlar için büyük mutluluk ama balıklar için bir felaket olurdu.

Pratisyen hekimlerin yöntemleri kuşkusuz "diplomalı"larınkilere göre daha tehlikesiz ve geçerli sayılmalıdır. Onlar yumuşatıcı bitki preparatlarını, diyet önerilerini ve elle müdahele yöntemlerini yeğlemekteydiler. Kuşkusuz "diplomalı"lar kadar bilgili değillerdi ama bu sayede, yöntemleri hastaların sağlığını bozma konusunda çok daha az etkili oldu. Eğer egemen sınıflar onlara izin verselerdi, belki de zamanla orta sınıfların hastaları için "diplomalı" doktorların yerlerini alabilirlerdi. Ama yazık ki, gerekli desteği bulamadılar. "Diplomalı"lar ise üst katmanlarla yakın ilişkilerini kullanarak ayrıcalıklarını zamanla arttırdılar. 1830 yılına gelindiğinde 13 eyalet, doktorluğun yetki yasasını yürürlüğe koymuştu. Yasaya göre "diplomasız" pratisyenlere hasta bakmak yasaklandı ve "diplomalı"lar tek başlarına yasanın desteğinde tabip sayıldılar.

Bu fazla acele atılmış bir adımdı. Bir tıp akademisyenliğinin oluşturulması düşüncesi, kamuoyunda geniş yankı bulamadı. Hem bu işten krlı çıkabilecek doktor sayısı da henüz pek azdı. Yeni yasaları uygulamak doğrusu öyle kolay bir iş değildi.

Basit halkın güvendiği pratisyen hekimler, yüyürlüğe giren yasalara bakıp hemencecik mesleklerinden vazgeçecek değillerdi elbette. "Diplomalı"lar için hatta şimdi daha da fenası olmuş, tıp alanında bir tekel egemenliği kurmak üzere kalkışılan bu zamansız hareket, örgütlenmiş bir karşı direnişe yol açmıştı. Bunun sonucunda köktenci bir halk sağlığı hareketi oluştu; öyle ki bu yoldan bir süre sonra Amerikan tıbbındaki seçkinci tavrın kökü büsbütün kazınacaktı.

Halk Sağlığı Hereketi

19. Yüzyılın otuzlu ve kırklı yıllarında ortaya çıkan Halk Sağlığı Hareketi, genel tıp tarihinde, zirveye ulaşmış bulunan şarlatanlık karmaşalarının ve tıp adına ortaya atılan safsataların temizlenmesine olanak sağladı.

Gerçekte bu, feministlerin ve işçi gruplarının yer aldığı genel bir ayaklanmanın tıp alanındaki cephesiydi. Kadınlar, Halk Sağlığı Hareketi'nin belkemiğini oluşturmuşlardı. Bizim "Kendi Kendine Yardım Grupları"nın karşılığı olan "Fizyolojik Kadın Birlikleri" her yanda birdenbire bitivermişti. Bunlar, anatomi ve vücut bakımının temel kavramlarını kamuoyuna açıklıyorlar ve olağanüstü yankılar alıyorlardı. "Diplomalı" doktorların öldürücü "kür"lerinin alternatifi olarak "önleyici bakım" kavramı öne sürülmüştü. Hareket, sık sık banyo yapmayı propaganda ediyor. (oysa zamanın birçok "diplomalı" doktoru, bunu ahlaksızlık olarak nitelemişti,) Kadınlara serbest giyim, yeme ve içmede ölçülü davranmak ve kadınlarla ilgili başka bir sıra soruna yeni çözüm yolları öneriyordu. Ve yaklaşık, Margaret Sanger'in annesi daha bir küçük kız çocuğuyken, hareketin birkaç elemanı, doğum kontrolu konusunda öneriler getirmişti.

Hareket, tababetin gelişmesine köktenci bir katkıda bulunuyor ve geleneksel halk hekimliğinin yeniden canlanmasını onaylıyordu. "Herkes kendinin doktorudur." Hareketin öncülerinden biri söylüyordu bu sloganı. Ve şundan hiç kuşku duyulmasın ki 'herkes' derken burada kastedilen daha çok 'her kadın'dı. "Diplomalı", ayrıcalıklı doktorlar, parazit tüketici sınıflardan sayılmaya başlayınca, üst katmanların civalı müshile ve hacamata tiryaki olmalarından ötürü hayatta kalıp mesleklerini sürdürebildiler. Diplomalı doktorlardan iyice seçkin olanlarının öğrenim gördüğü üniversiteler, öğrencilerin "bedensel çalışmanın ahmakça ve aşağılayıcı etkilerinden uzak tutmak üzere" alıkonulduğu yerler olarak eleştirilip üst katmanlarla bütünleştirildiler. Köktenci işçiler harekete katılıp "Krallık, prenslik, hukukçuluk ve doktorluk" mesleklerini çağlarının en büyük dört kötülüğü olarak ad-

landırdılar. New York kentinde, "İşçi Partisi"nin yasama erkiyle yetkili bir üyesi tarafından temsil edilen hareket, "imtiyazlı doktorlar"a saldırıda hiçbir fırsatı kaçırmıyordu.

Diplomalı doktorlar iyice azınlığa düşmüş, köşeye sıkışmış görünüyorlardı. Halk Sağlığı Hareketi'nin sol kanadından gelen yasaya göre "tedavi"nin para ödenen bir hizmet, hele hele yüksek kazanç sağlanan bir "meslek" olması temelden reddediliyordu. Ilımlı kanat, tıp ve felsefe alanlarında bir sıra yeni tartışma konuları ortaya atıp "akademisyen"leri kendi kavramlarıyla çelişkilere sürüklüyordu; eklektisizm, grahamizm, homöopati ve benzeri bir sıra anlamsız tartışma konularında... Bu yeni sektörler kendi tıp okullarını da kurmaya (Bunların arasında hepsinden önce önleyici bakım ve yumuşak bitkisel ilaçlar ağırlıklı olarak yer alıyordu) ve kendi doktorlarını yetiştirmeye başladılar. Tıp alanındaki bu kahredici ayaklanma sırasındaeski "diplomalı"lar bir kıyıda artık, özel felsefeleri raslantıyla müshil ve hacamata dayanan ve ilaç olarak "cüretkar"preparatlar kullanan herhangi bir sektör grubu olarak etkilerini koruyabildiler. Doğrusu artık "gerçek" doktorlar kimlerdir, bilinmez olmuştu ve 1840 yılına gelindiğinde, eyaletlerde o zamana kadar uygulanmakta olan doktorlar için yetki yasalarının tümü geçerliğini tekrar yitirmiş bulunuyordu.

Halk sağlığı hareketinin zirve noktası, örgütlü kadın hareketlerinin başlangıcıyla hemen hemen aynı tarihlere rastlamaktadır. Aslında bu ikisi birbiriyle öyle sıkı bağlantılıdır ki birinin ne zaman başladığını, diğerinin ne zaman sona erdiğini söylemek doğrusu kolay değildir. Ünlü tıp tarihçisi Ricard Shyrock'un yazdığına göre "Halk Sağlığı Hareketi'nin bir parçası

olarak kadınlar için de, nedenleri ve sonuçlarıyla, daha fazla hak talepleri gündeme girince bu kesişme ortaya çıktı ve bu noktadan sonra sağlık hareketi ile kadın hareketini birbirinden ayırmak artık olası değildi." Genel bir bakışla şöyle de söylenebilir: Sağlık Hareketi, doğal olarak kadın haklarını da kapsamakta, Kadın Hareketi ise, sağlık bakımı ve tıp öğrenimi gibi olanakların özelde kadınlar için açılmasını talep etmekteydi.

Gerçekte her iki grubun öncüleri, kadın cinsine ilişkin geçerli klişeleri propaganda malzemesi olarak kullanmakta, doktorluk mesleği için kadın yapısının erkeklere göre daha elverişli olduğunu savunmaktaydı. Bu bağlamda Sağlık Hareketi öncülerinden Samuel Thomas 1834 yılında "İtiraf etmeliyiz ki kadınlar, tıp bilimi alanında bizden daha büyük kapasiteye sahipler" diye yazmaktaydı. (Ama ona göre Şirurji'nin ve erkek hastaların bakımının gene de erkek doktorlar tarafından yürütülmesi gerekmekteydi.) Sarah Hale gibi feministler ise biraz daha ileri giderek açıkça meydan okumaya başladılar. Sarah Hale 1852 yılında yayımlanan bir yazısında diyor ki "Şu tıp biliminin ancak ve ancak erkekliğe yakışan bir alan olduğunu söyleyin en iyisi! Bunu bilelim de bu alanın kadınlara daha uygun düştüğünü on misli kolaylık ve haklılıkla haykırma fırsatını bulalım."

Yeni kurulan tıp yüksek okulları kapılarını kadınlara öyle bir zamanda açtılar ki, tam bu sırada onlara üniversitelerde akademik tıp eğitimi izni neredeyse büsbütün ortadan kaldırılmış gibiydi. Bellibaşlı bir örnek olarak Hurriet Hunt, Harvard College'e kabul edilmemiş, o da bunun yerine düzenli eğitimine bir özel yüksek okulda başlamak zorunda kalmıştı. (Öte yandan o zamanlarda Harvard'ın eğitim

politikası büyük çeşitlilikler içindeydi: Birkaç zenci genç eğitime kabul edildi diye öğrenciler büyük şamatalar koparmış ve bu zencileri epeyce hırpalamışlardı.) Amerika'nın "diplomalı" doktorları, Elisabeth Blackwell'in Amerika'daki ilk kadın "diplomalı doktor olduğuyla övünüyorlardı ama, onun okuduğu Alma Mater (New York yakınlarında bir küçük yüksek okul) ondan başka kadın öğrencinin girmesini önlemek üzere ivedi bir karar almaktan da geri durmamıştı. İlk kız-erkek karışık tıp yüksek okulu, New York, Syracuse'deki "kural dışı" seçmeci Merkez Tıp Koleji'ydi. Yalnız kadınlara ait olan, biri Boston'da, diğeri Filedelfia'daki tıp yüksek okullarının her ikisi de aynı şekilde "kural dışı" statülerinde eğitimlerini sürdürmekteydi.

Umudumuz o ki, feminist araştırmacılar bundan sonra da Halk Sağlığı Hareketine ilişkin daha ayrıntılı bilgileri mutlaka sağlayacaklardır. Bugünkü bildiklerimizden çıkardıklarımıza göre, Halk Sağlığı Hareketi, şimdiki hareketimizin bulunduğu konumla, sözgelimi Kadınların Oy Hakları Hareketi gibi bir harekete nazaran herhalde çok daha fazla benzerlikler taşımaktadır. Ancak bu noktada, hareketle ilgili olarak ortaya çıkan aşağıdaki sorular, bizler için hl büyük önemlerini korumaktalar:

1. Bu durumda sınıf savaşı ile feminist savaş bütünleşmekte midir? Oysa bugün birçok çevrede benimsenen odur ki, yalın kadın sorunları, katagorik olarak yalnızca orta sınıfın ilgi alanında gelişmektedir. Gerçekte ise Halk Sağlığı Hareketi'nde feminist ve proleter enerjilerin birleştiğine tanık oluyoruz. Bunun nedeni, Halk Sağlığı Hareketi'nin doğal olarak sistemin bütün alanlarına uzanmış olmasında mı aramalıdır? Ya

da amaçlarda bizim görmediğimiz bir başka bütünleşme mi var?

2. Halk Sağlığı Hareketi, yalnız başına daha yoğun ve daha iyi bir sağlık bakımı değil, bu bakıma yepyeni bir uygulama biçimi de öneriyordu. Bu harekette, pratik ve teoride egemen olan tıp öğretisine köktenci bir müdahale talebi bulunmaktaydı. Ama bugün artık yalnızca sağlık bakımı organizasyonunun eleştirisiyle yetinme eğilimindeyiz. Çünkü şuna inanıyoruz ki tıp, müdahaleye olarak tanımayan bir bilimsel cevhere sahiptir. Ama biz bugün de hl, özellikle konu kadınları ilgilendirdiği zaman, tıp biliminin de eleştiriye açık tutulması gerektiğine inanmak istiyoruz.

Doktorlar Saldırıda

19. Yüzyılın 30'lu ve 40'lı yıllarında, Halk Sağlığı Hareketi zirvesine ulaştığında, bugünkü doktorların öncüleri olan 'diplomalı' doktorlar korku içine düştüler, çünkü tekel elden kaçıyor gibiydi. Ama yüzyılın daha sonrasında, hareketin halk tarafından desteklenen karekteri silinmeye yüz tuttuğunda ve hareket gruplar içinde birbiriyle çekişenlerce dejenere edildiğinde, 'diplomalılar' yeniden palazlanmaya başladı. Bu gelişimin içinde, 1848 yılında ilk ulusal örgütlerini kurdular ve adına da, iddialı bir biçimde "Amerikan Doktorlar Birliği (AMA)" dediler. Otuzlu ve kırklı

yılların tıp anarşisi içinde birçoğu dağılmış bulunan dini ve resmi birlikler de böylece yeniden toparlanmaya başladılar.

19. Yüzyılın bütün ikinci yarısı süresince 'diplomalılar', sağlık pratisyenlerinin, özel hekimlerin, hastabakıcı kadınların topluma karşı acımasız saldırılarını sürdürdüler. Saldırılar şöyle bütünleşmişti: Kadın doktorlar, hizipleşme eğilimlerinden ötürü saldırıları üstlerine çekiyorlar, hizipler ise, açıklık yanlısı olma uğruna bütün sıradan kadınlara karşı tavır alıyorlardı. Kadın doktorlara karşı kullanılan gerekçelere gelince... Babacan koruyucu tasalanmalarından (...elbette onurlu bir kadın geceleyin bir tıbbi yardıma cesaret etmemeliydi) çok kaba, cinsi kinayelere kadar uzanıyordu bu gerekçeler. 1871 Yılında AMA başkanlığına seçilişi nedeniyle verdiği söylevde Dr. Alfred Stille şöyle söylüyordu:

> "Malum bazı kadınlar, erkeklere karşı, erkeklere ait spor dallarındaki üstünlükleri bile tartışma konusu yapıyorlar (...) Ve bunlardan en sivri olanları, erkekleri her alanda, hatta giyimde bile taklide kalkışıyor. Bu amaçla ortaya çıkardıkları her garip model, hele iddia sahibini aşan bir tip örnek alınmışsa, insanda büyük şaşkınlıklar uyandırıyor."

Amerika'da kadınlara karşı cinsel gerekçeli muhalefetin keskinliğine Avrupa'da paralellik bulmak pek olanaklı değil. Belki de bunun nedeni, o dönemde Avrupa'da doktorluk mesleğini seçmiş olan kadınların azlığındadır. İkinci olarak da şu söylenebilir ki, aslında kadın hareketi hiçbir yerde ABD'de olduğu kadar güçlü olamamıştı ve orada kadınların tıp alanına girmesi, örgütlenmiş bir feminist hareketle bağlantılı

olarak gelişmişti. Bir üçüncü neden olarak da Avrupa'da doktorluğun öteden beri sağlam bir zemin üstüne oturmuş bulunması gösterilebilir. Bu yüzden yeni bir akımın rekabetinden pek fazla korku duyulmamış olabilir.

Bir kadının bir 'akademik' fakülteye girmeye hak kazanması halinde bile, çok ender yaşanmış da olsa, cinsel gerekçeli bir peşin yargının her şeyin önünde gündeme gelmesi de söz konusu olabiliyordu. Bazen de sürekli olarak -çoğunlukla yakışıksız bir biçimde- bayan öğrenci, erkek sınıf arkadaşları tarafından baskı altında tutuluyordu. Öyle profesörler vardı ki, o günlerin anatomi bilgisini bir dişi beden üstünde açıklamayı göze alamıyorlardı. Bunlardan çok bilinen bir tanesi, 1848'de yayımladığı ders kitapları içinde şöyle bir sav ileri sürebilmişti: "O (yani kadın), öyle bir izan sahibidir ki, bu izan düşünmek için fazla küçük, ama sevmek için yeteri kadar büyüktür." Dişi üreme organlarına ruhsal uğraşların zararlı etkileri üzerine oluşturulmuş açık-seçik jinekoloji teorileri bile vardı.

Böyle bir eğitim sonunda öğrenimini tamamladığında, mesleğe yeni atılan bayan doktor, yükselme yollarının kural olarak kendisine kapalı olduğunu hemen görebiliyordu. Hastaneler genel olarak bayan doktorları almıyorlar, alsalar bile yerleştirdikleri kadro asla bir asistan kadrosu olmuyordu. Eğer sonunda şöyle ya da böyle, bayan doktor bir pratik yeri bulursa, gene de bilmek zorundaydı ki diğer 'diplomalı' meslektaşları ona hasta göndermeye hiç niyetlenmeyecekler ve onun bir doktor birliğine katılmasına şiddetle karşı duracaklardı.

Şimdi bize alabildiğine şaşırtıcı ve üzücü gelen, "Kadın Sağlık Hareketi" diye adlandırabileceğimiz bir hareketin, 19. yüzyılın sonlarına doğru geçmişteki "Halk Sağlığı Hareketi" konumuna çekilmesi ve onun işlevselliğinde etkinliklere başlamasıdır.

Bu dönem içinde 'kural dışı' ekolün üyeleri, tıp eğitimi yapan kız yüksek okullarının fakültelerinden kovuldular. Elisabeth Blackwell gibi öncü doktorlar, uzman olmayan doğum yardımcıları sayılıp, bütün doğum yardımcılarına uygulanan bir "tamamlayıcı tıp eğitimi" görmek üzere 'diplomalı' doktorlara bağlandılar. Bütün bunlar, 'diplomalılar'ın sağlık görevlilerinden ya da çok az farklı ya da hiç farksız oldukları bir dönemde yaşanıyordu.

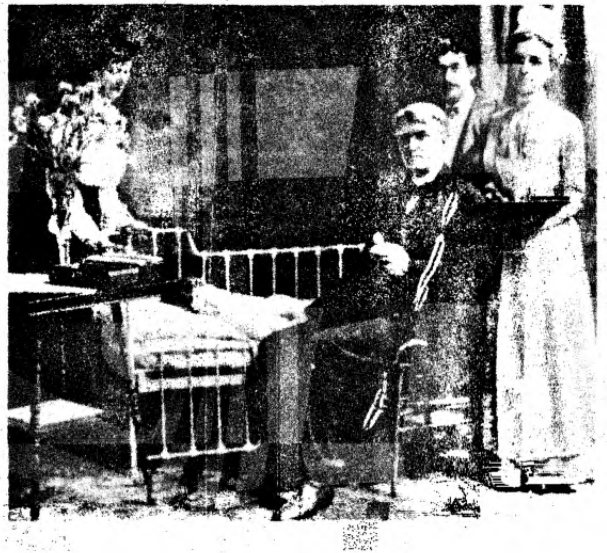
Bu durum belki de, zamanında formel olarak tıp eğitimi görmeleri söz konusu olan kadınların çoğunun, orta katmanlardan geliyor olmalarından kaynaklanıyordu. Böyle bakınca onları, orta halli 'diplomalı' doktorlara rakip saymak, alt katmanların sağlık pratisyenlerine ya da sektörlerin doktor gruplarına (ki onlara bu zamanda köktenci hareketlerin içinde görülüyordu) rakip saymaktan çok daha anlamlı olmaktadır. Sağlık pratisyenlerinin kentlerde giderek artan sayılarda gezgincilik yaptıkları bu zamanda açık bir zihniyet değişikliği de oluşmaya başlamıştı. Buna bağlı olarak dış görünümler de iyice başkalaşmıştı. Herhangi bir ortamda, sosyal katmanların hepsinin birden katıldığı kadın hareketi içindeki kadınlardan biri, herhangi bir konuda söz alıp ortaya çıkabiliyordu. Ama bunun yanısıra gene de işçi sınıflarının kadınları fabrikalara giderken, orta katmanların kadınları Viktorya çağının 'lady'lerine benzemeye özeniyorlardı.

Hangi nedenlerle nasıl olmuşsa olmuş, ama her defasında gene aynı şey olmuştu: Orta katmanların kadınları, erkek tıpçılığın üstüne doğru cepheden saldırıya geçmelerinin sonucunda, erkek doktorların yükselişini sağlayan bazı yeni koşulları kabul etmek durumunda kalmışlardı.

'Profesyonel' Doktorun Kozu

Artık 'diplomalılar', tıpta tekel sağlamak üzere yeni bir atılım yapacak güçte ve cesarette değillerdi. Nedenlerden biri: tek başına etkili herhangi bir yöntem üstüne ya da söz etmeğe değer temel bilimler üstüne kendiliklerinden ortaya atabilecekleri bir katkıları olamıyordu. Bir diğer neden: hiçbir meslek grubu tek başına bir monopol oluşturacak kadar teknik üstünlüğe sahip değildi. Belirli bir meslek statüsü, kendi kendilerini adlandıran uzmanların oluşturduğu bir grubu değil, yasal olarak belirlenmiş yaptırım gücünü koruyan, kendi üyelerini bizzat seçen ve onların çalışma alanlarını saptayan, yani sınırlı bir ortamda, dışardan bir müdahale olmaksızın hükümranlığını sürdüren bir grubu anlatmaktaydı. Özel bir meslek grubu bu meslek statüsü konumuna nasıl geliyordu? Sosyolog Elliot Freidson bu bağlamda şöyle yazıyor:

> "Bir meslek, ancak toplumun bir elit katmanı tarafından, çalışmasının özel bir değer taşıdığı konusunda kanaat sahibi olduktan sonra korunur ve desteklenirse, bir statüye kavuşabilirler."

Bir başka deyişle, meslek statüleri egemen sınıfın buluşudur. Doktorluk statüsü kazanmak için 'diplomalı' doktorların da herşeyden önce egemen sınıfın koruyuculuğuna ihtiyacları vardı.

Şanslı bir raslantıyla 'diplomalılar' bilim ve himayeyi -ikisini de nerdeyse aynı anda- yeni yüzyıla geçiş yıllarında elde ettiler. Hastalıkların tanılanması ve yenilmesi yolunda, hastalık doğuran etmenler olarak bakterilerin Fransız ve özellikle de Alman araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılması gene o yıllarda insanlık tarihinde seçkin yerini almıştı.

Amerikalı doktorların bir yandan hl işleyen eski tezgahlarda sıra malı üretimlerini sürdürmeleri, giderek

artan tempolarda çevrede olumsuz yargılar yaratırken, yani müshiller insanlar tarafından artık reddedilirken, bir bölüm doktor eliti de fırtına gibi Alman üniversitelerine, yeni bilimleri öğrenmeye koşuyorlardı. Bunlar öğreneceklerini öğrendikten sonra, reform çoşkularıyla yanıp tutuşarak ABD'ye geri döndüler. İşte Almanya'da eğitim görmüş bu doktorlar, 1893 yılında, taşra hayırseverlerin parasal desteği ile, Alman örneğine uygun ilk Amerikan Tıp Yüksek Okulunu, John Hopkins Üniversitesi'ni kurdular. Hopkins Okulu'nun öğretim planındaki başlıca yenilik, ana bilim dallarında laboratuvar çalışmalarını kapsamına alması ve bu dallara ait klinik derslerinin programlanmasıydı. Bu bağlamda reform olarak bakılabilecek diğer yenilikler: sabit bir öğretim kadrosunun oluşturulması, araştırma çalışmalarının başlatılması ve tıp fakültesinin gerçek bir üniversiteye, yakın organik bağlantısının sağlanması diye sıralanabilir. John Hopkins de öğretim planı için modern yöntemi uygulamakta (dört yıllık kolej eğitiminden sonra dört yıllık tıp öğrenimi), böylece tıp eğitimi fırsatı çoğu işçiye ve yoksul işçilere elbette daha başından olanaksız kılınmış bulunmaktaydı.

Bu arada ABD açıkca dünyanın öncü endüstri ülkesi olmaya doğru yönelmişti. Petrolün, kömürün ve Amerikan işçisinin acımasızca sömürülmesi sayesinde bu yeni finans imparatorluğu geliştikçe gelişiyordu. Amerikan tarihinde ilk kez toplumsal erk büyük ölçüde konsantre olmuş; böylece dev büyüklükte, örgütlü hayırsever kuruluşları ortaya çıkmıştı. Bu da elbette egemen sınıfların ulusun sosyal, kültürel ve politik yaşamına örgütlü müdahalesi anlamını taşımaktaydı. Bu müdahalenin sürekli etkinliğini sağlamak üzere bir sıra burslar yaşama getirildi. Rockefeller ve Carnegie Bursları 20. yüzyılın ilk on

yılı içinde kuruldular. Bu bursların programlarındaki ilk ve en etkili ilkeler, tıpta 'reform'u ve doktorluk statüsünde temsil gücü bulunan ve bilimsel olarak nitelenebilen bir 'düzey' yaratılmasını amaçlamaktadır.

Burslar 'diplomalı' doktorlar arasından (başka bir yerden nasıl olabilirdi?) tıp elitini, parasal destek vermek üzere ayırdı. (Bu beylerin çoğu egemen sınıfların çocuklarıydı ve hepsinin ardında bir taşra akademisi bulunuyordu.) Gene bu kaynaklardan tıp yüksek okullarının yapılanması için de milyonlarca parasal yardım verildi. Bu bursların ve yardımların koşulları açıkca şöyle formüllenmişti: Ya Hopkins modeline uyarsın ya da kapanırsın! Her alanda ve dört bucakta daha da netleşmek üzere Carnegie-Korporasyon, üyelerinden Abraham Flexner'i, tıp yüksek okullarına, Harvard'tan başlayıp aşağı doğru inerek üç yıllık meslek okullarına varana kadar, ulusal bir keşif turuna gönderdi.

Daha büyük ve daha iyi okullara (yani zaten yeteri kadar para verilmiş ve koşullu reformu benimsemiş olanlara) yardım kasasından daha yağlı eklentiler vadedildi. Bu mutlu kazançtan büyük ölçüde yararlananlardan biri olan Harvard'ın başkanı, 1907'de gerine gerine şöyle söylüyordu:

> "Baylar, tıp alanında destek alabilmenin en iyi yöntemi, kısaca tıp eğitiminin konumunu iyileştirmektir."

İçlerinde çoğu meshep okulları ile siyahların ve kadınların gittiği eğitim yuvaları da bulunan daha küçük ve yoksul kurumları Flexner kurtarılmaya değer bulmamıştı. Bundan sonra artık, eğer Flexner'i harekete

geçirecek bir kamuoyu zorlaması yaratamamışlarsa, onlar için kapanmaktan başka çare kalmıyordu.

1910'da yayımlanan Flexner Raporu, Amerikan tıbbına yönelmiş burslara bir ultimatom niteliğindeydi. Rapor kaçınılmaz bir şekilde, içlerinde siyah derililer için eğitim yapan sekiz Amerikan tıp yüksek okulundan altısının ve kadınlar için eğitim veren 'kuraldışı' okulların çoğunun bulunduğu bir kitleyi, kendi kendilerini kapatmaya zorluyordu. Tababet böylece, uzun ve pahalı bir üniversite öğrenimini zorunlu kılan 'yüksek' eğitimin vazgeçilmez bir dalı haline geldi. Doğrusu, giderek gelişen tıp biliminin eğitimde geniş bir alana yayılması gerektiği haklı bir düşünce sayılmalıydı. Ama Flexner'in ve bursların amaçladığı biçimdeki böyle bir eğitime, sağlık pratisyenlerinin ve 'kuraldışı' doktorların içinde bulunduğu geniş kitlelerin katılması kesinlikle olanak dışında kalıyordu. Yaygınlaşma şöyle dursun, aksine siyahlara, kadınların ve yoksul beyaz erkeklerin çoğunluğuna böylece bütün eğitim kapıları kapanmış oluyordu. (Flexner raporunda, boşta dolaşan "yontulmamış oğlanların ya da pasaklı bürokratların" tıp okumaya kalkıştıklarından yakınılıyordu.) Tıp artık orta sınıfın beyaz tenli erkeklerinin mesleği olmuştu.

Doktorluk galiba bundan böyle meslekten de fazla bir şey sayılacaktı. İşte sonunda 'meslek' kavramının da üstüne çıkılmıştı. Daha açık söylenirse, sağlık elemanlarının bir grubu, adı 'diplomalı' doktorlar olan grup, yalnız başına bir doktorluk statüsü kazanmıştı. Ama bu başarıyı doğrusu kendi çabalarıyla elde etmemişlerdi. Doğal olarak 'diplomalı' sıradan doktor, Flexner Raporu'nun yayımlanmasıyla birlikte palaspandıras tababete karşı bilimsel bir bakış kazanıvermişti. Eğer aksi bir raslantıyla Flexner Raporu içinde onun kendi okulu da yerden yere

çalınıyorsa, bunu görmezden, duymazdan gelebilirdi. O, sonuçta AMA'nın bir üyesiydi ve bilimsel reformun bir öncüsüydü. İşte böylece bay doktor sonunda birkaç yabancı bilim adamının ve doğu kıyısı burslarının sayesinde, 'bilim adamı' sanına ulaşmış, bütün eleştirilerin üstünde, kesinlikle rakipsiz, erişilmez bir yer elde ederek her türlü egemen düzenin destekçisi kesilivermişti.

Ebeliğe Yasak

Yeni sert meslek yasaları, bir eyaletten diğerine, doktorun' tekelini perçinlemeye koyuldu. Şimdi artık halk tababetinin son gizli yüklenicilerini, ebeleri safdışı etmeye sıra gelmişti.

1910 Yılındaki bütün doğumların yüzde ellisini, ki bunların çoğu zenci kadınlar ve göçmen işçi sınıfının kadınlarıydı, ebeler yaptırmıştı.

Duruma el koymuş bulunan doğum doktorlarının bu manzarayı kabul etmeleri olanaksızdı: Her şeyden önce yoksul kadınların sıkıştıklarında hemen bir yakın ebeye koşuvermeleriyle, akademik bilim çevrelerine yarar sağlayacak bir kaynak ortadan kalkmış oluyordu. Böylece, doğum yardımı konusunda dev Amerikan bütçesinden proletarya için ayrılmış bulunan meblağ, bu cahil ebelerin elinde eriyip bitiyordu. Tahminlere göre yoksul kadınlar bu bağlamda ebelere her yıl beş milyon dolar ödemekteydi. (Bu beş milyon neden 'profesyonel' doktorların cebine girmesindi?) İşte bu nedenle doğum doktorları, kamuoyunda bilim ve reform adına, ebelere karşı saldırmak üzere yangın alarmını verdiler. Ebeler "çaresiz, pasaklı, ahmak ve beceriksiz" gibi nitelemelerle hakaret bombardımanına tutuldular. En çok da Purpalsepsis (Loğusa hastalığı-rahim iltihabı) hastalığının ve Neontal Ophthalmi (yeni doğanlarda körlük... ki belsoğukluğu iltihabı ile ana-babalardan geçer)'in hızla yayılmasından sorumlu tutuldular. Oysa her iki hastalık için de basit pratik önlemler yeterli olmakta; yani eğitim görmemiş ebeler de kolayca bu önlemleri alabilmekteydi. (Loğusa hastalığı için ellerin iyice yıkanması, Ophthalmi için özel bir göz damlası kullanılması gibi...) Doğumcular gerçekten kamusal yararı gözetiyor olsalardı onlara kendilerinin altında bir yer hazırlar ve bu ebe kitlesini, uygun önlemler alarak meşru ve güvenilir kılabilirlerdi. Nitekim bu İngiltere'de, Almanya'da ve diğer çoğu Avrupa ülkesinde yapılmıştır: Buralarda ebelik uğraşı, resmi eğitim programları ile daha yüksek derecede, kurumlaşmış ve bağımsız meslekler haline gelmiştir. Üstelik Amerika'lı doğumcular gerçekte hiç de iyi doğum yardımcıları değildiler. 1912 Yılında John Hopkins'li profesörlerin yaptığı bir araştırma, çoğu Amerikalı doktorun ebeler kadar işe yaramadıklarını göstermektedir. Sepsis ve Ophthalmi'ye karşı bizzat

doktorlar da gerekli önlemleri almadıktan başka, doğumda anne ve çocuğun hayatını tehlikeye sokan şirurjik uygulamalara da kalkışmışlardır. Ama ne var ki ebeler, yasalardan ötürü tıp tekeli ile sımsıkı bağlıydılar; iktidar sahibi olan doktorlardı, ebeler değil... Bir yandan da sosyal dokunun içinde eyaletlerin birinden diğerine doktorluk yasalarının baskısı iletilmekte, ebeler yavaş yavaş doğum yardımcısı olarak istenmemekte, bu alan bütün bütüne doktorların eline geçmekteydi. Yoksul ve işçi kadınlar için bunun anlamı: her durumda çok kısıtlı ya da hiç doğum yardımı demekti. (Washington'da bu yıllarda yayımlanan bir bebek ölümü araştırmasına göre, ebelere çalışma yasağı koyan yasaların uygulanması ölçüsünde bebek ölümleri artmaktaydı.) Ama artık olan olmuş, erkek doktorun egemenliği yolunda ebelere meslek-lerini uygulama yasakları getirilmiş, böylece doktorların bu rakip kaynağı kurutulmuştu. Bağımsız sağlık hizmeti olarak kadınların elinde bulunan sonuncu sağlam kale de böylece elden gitmişti.

Kandilli Bayan

Sağlık hizmeti kapsamında kadınlara terkedilen tek alan olarak hasta bakımı kalıyordu. Hasta bakımı aslında para kazanılan bir meslek değildi; şimdi ona ilk kez böyle bir nitelik kazandırılacaktı. 19. Yüzyılın başlarında 'bakıcı kadın' denince, doğrudan rastlantısal olarak, bir hasta çocuğa ya da yaşlı bir hısıma bakan kadın anlaşılıyordu. Hastabakıcı diye adlandırılan bu

kadınlar gerçekte hasta refakatçileriydi. Daha eski zamanların hastabakıcıları ise, daha çok ölmekte olan yoksulların sığınağı görünümünde, onları alır ve barındırırlardı. Ama çoğunlukla bu hastabakıcılar, sürtük takımının kaçıkça olanlarından, genellikle sarhoş, hırsız, dolandırıcı tiplerdi. Bu yüzden bunların bulunduğu hastanelerde de skandallar hiç eksik olmazdı. 1870'in sonlarında New York'un Bellevue Hastanesi bir araştırma komitesi tarafından denetlendiğinde, düşkünler bölümünün tümünde tek bir parça sabuna bile rastlanamamıştı. Hastabakıcılık bir uğraş alanı olarak her ne kadar fazla çekici görünmese de reformist bayanların ilgisini çekmekten geri kalmadı. Bu bayanlar önce hastane bakımını iyileştirmeye özendiklerinden daha da önce hasta bakımında reform gerektiğinin ayırdına vardılar. Hastabakıcılığın 'iffetli' bayanların ilgisini çekecek bir konuma getirmek için mesleğe büsbütün yeni bir çehre kazandırmak zorunluydu. Florence Nightingale, eski alaylı hemşireleri disiplinli, soğukkanlı orta yaşların kadınları formuna sokup Kırım Savaşının sahra hastanelerinde hakettiği ünlü başarıya bu yoldan kavuştu.

Bir Amerikan hastane reformisti olan bayan Dorothea Dix, ilk kez İçsavaş'ın birlik kışlalarında yeni bir hemşire tipini ortaya koydu. Yeni hemşire tipi "Işıklı Bayan", özveri ve çoşku ile yaralılara bakan motifiyle kamuoyunda büyük etki yarattı. Düzenli hemşire okulları İngiltere'de hemen Kırım Savaşı'ndan sonra, ABD'de ise İçsavaş'ın ardından kuruldular.

Tıp eğitimine ilginin giderek artması, hastane sayısının da artmasına yol açtı. Çünkü tıp öğrencilerinin uygulama yeri olarak hastanelere ihtiyacı vardı; hastanelerin ise, yakında mesleğine başlayacak bu doktorlar kadar, bakım personeline de ihtiyacı olduğu artık biliniyor. İlk hemşire okulları, üst katmanların kızlarını hemşire olarak yetiştirmek için düşünülebilecek her çabayı gösterdiler.

Bayan Euphemis van Rensselear, eski bir New York'lu soylu ailenin bu yeni fidanı, Bellevue'nün birinci sınıfını süsledi. İsabel Hampton'un hastanesinde hemşirelik okuduğu John Hopkins Üniversitesinden bir yönetici doktor şöyle şikayette bulunuyordu:

> ."Bayan Hampton üstün bir başarıyla toplumumuzun kadınlarını hemşire öğrenimine ikna etti. Ancak canımızı sıkan şu ki, seçim sırasında güzellik ilkesine fazlaca önem verdi ve bu yüzden hastanemiz personeli arasında üzücü durumların ortaya çıkmasına neden oldu."

Eğer hemşirelik mesleğini seçen bayanları biraz daha yakından incelersek, bugün bizim bir hizmet mesleği olarak tanıdığımız hemşireliğin mutlak anlamda Viktorya Dönemi yüksek katman kadınının baskıları sonucu ortaya çıkan bir ürün olduğunu görürüz.

Dorothea Dix, hatırı sayılır büyüklükte bir servetin varisiydi. Florence Nightingale ve Louisa Schuyler (ki 'Nightingalestil'de ilk Amerikan hemşire okulu kurucularının ardında itici bir güç olarak tanınır) halis eristokratlardandı. Bunlar birer Viktorya modeli 'dam' olarak sürdürdükleri miskin hayattan kaçmışlardı. Dix ve Nightingale reform yoluna ilk adımlarını attıklarında otuzlu yaşlarındaydılar ve geldikleri yerlerde, önlerinde uzun, gereksiz bir tufeyli yaşamın uzandığını farketmişlerdi. Hastalarla ilgilenmeye kolay konsantre oldular; çünkü bu uğraşı, konumlarındaki bayanlara uyumlu düşen 'doğal' ve yasal bir ilgi alanı olarak daha işin başında benimsemişlerdi. Nightingale ve ardındaki öğrencileri, bakıcılık mesleğine, silinmez bir biçimde sınıflarının damgasını vurdular. Yetişme biçimi her şeyden önce karekterin eğitilmesini amaçlıyordu, yeteneğin değil. Bu eğitimin ürünü olan Nightingale hemşiresi, doğurma azabından uzak tutulup evinden kaldırılmış, hastaneye ekilmiş bir meyve fidanı gibiydi. O, doktora mutlak bir incelikle dişisel yumuşaklığın rahatlığını sunuyordu; hastasına bir annenin kendini fedaya hazır sevgisini armağan ederken... Onun buyruğu altında bulunan diğer hastane personeli içinse, hepsiyle birlikte her yerde çaba veren, üstelik iyi bir ev ekonomisti olan müşfik bir dost eliydi.

Evet, eğer güzel 'ışıklı bayan' resminin tılsımlı etkisini gözardı edersek bakıcılık mesleği, düşük ücretli ve ağır ev işlerinden çok da farklı bir uğraş sayılamazdı. Nitekim gösterişli ilk adımlardan bir süre sonra hemşire okulları öğrencilerini daha çok işçi çevreleri ve orta katmanlardan alır oldu; çünkü bu çevrelerde fabrika ve büro işleri dışında meslek seçme olanağı pek bulunmuyordu. Ama bu yüzden hemşire eğitimindeki moral değerler, öğretici bayanlar hep üst

ve orta katmanlardan geldiği için, hemen hiç değişmedi. Tersine, başta saptanan karakter modeli, yeni katkılarla daha da belirginleşti.

Ve böylece, üst sınıflarca işçi sınıfının kadınlarına kültürel değerlerin empoze ettirilmesi süreci, bütün 20. yüzyılı aşarak bugünlere kadar gelen hemşireliğin sosyal kimliğini oluşturdu. (Örneğin kısa zaman öncesine kadar öğrenci hemşirelere çay servisi, sanat yorumu gibi toplumsal değerlere ilişkin dersler de veriyordu. Kalça askısı, makyaj gibi, seçkin katmanlardaki bütün kadınların ihtiyaç duyduğu lüksler ise bugün hl pratisyen hemşirelerin vazgeçemediği tutkulardandır.)

Nightingale hemşireleri, üst sosyetenin kadın figürünün işçi dünyasındaki modelini oluşturmakla kalmıyorlardı, aynı zamanda Viktoryen toplumun seks modelini, dişilik örneğini de sergiliyorlardı. Bakıcılık mesleğinin yaratıcıları bu uğraşı, kadının doğal mesleğine yani anneliğe koşut tutuyorlardı.

İngiliz hemşirelerden bir grup, bakıcılık mesleği için doktorluk mesleğinin benzeri olarak sınavlar ve özel kısıtlamalar konmasını önerdiğinde Nightingale şöyle yanıtlamıştı: "Hemşireler ancak anneler kadar otorite altına alınıp sınava tabi tutulabilirler." Ya da bir tarihçinin hasta bakımı için yaklaşık yüz yıl sonra söylediğine bakarsak: "Kadın, yaradılıştan tabiat anadan ders alan bir hemşiredir." (Victor Robinson, M.D. White Caps, The Story of Nursing)

Kadınlar doğanın bağışı olan hemşirelerdi ama, Nightingale'in kurallarına göre, doğa onlara asla doktorluk bağışlamıyordu. Nightingale, zamanının az sayıdaki kadın doktorları için şöyle yazıyor:

"Erkek olmaya artık kalkışmadılar, çünkü ancak üçüncü sınıf erkek olabiliyorlardı."

Gerçekten de 19. yüzyılın sonlarında hemşirelik öğrencilerinin sayısı artıkça bayan tıp öğrencilerinin sayısı iyice azalmaya başladı. Kadın artık yerini sağlık mesleğinin bünyesinde bulmuştu. Kadın Hareketi, tıp profesyonelliği karşısında zamanında inatla direnmişken şimdi hasta bakımını, bastırılmış bir kadın uğraşı olarak ortaya koyuyordu.

Öte yandan aynı zaman kesiti içinde feministler, 'Hemşire Ana' motifini bir dişilik idesi olarak bayraklaştırmaya başladılar. Amerikan kadın hareketi ise, oy hakkını da sağlamak üzere, tam bir cinsel hak eşitliği üstüne kurulmuştu. Viktorya ideolojisinin cinsel öğretisinden yararlanmaktan dâ geri durmuyorlar, "kadınların oy hakkına ihtiyacı var, ama insan olarak değil, anne olarak" diye bunu kanıtlıyorlardı. Boston'lu feminist Julie Ward Howe şöyle sayıklıyordu:

> "Kadın ulusun annesidir... Ulusun biçare çocukluğunun bekçisi, onun kalfası, en parıltılı koruyucusu... Kadın aynı zamanda yuvanın da bekçisidir; küçük şeyleri iş edinir; ama bunlar yuvaya bereket getirir, onu güzelleştirir."

Bu minval üzre sürer gider övgü türküleri... ama burada uzatmak can sıkıcı olabilir. Kadın Hareketi'nin eskiden talep etmiş olduğu, bütün mesleklerin kadınlara da açılması tezi artık ağırlığını iyice yitirmiştir

Niçin burnu havada erkek talepleri yararına analığın savunusundan vazgeçilmişti? Evet elbette artık profesyonalizmin cinsi ve seçkinci egemenliğinin yarattığı baskı iyice erimiş bulunuyordu Ama onun

yerini bu kez de kadının doğal işlevselliğinin profesyonelleştirilmesi almıştı. Bu yeni ekolde ev işleri, "ev ekonomisi öğretisi" sanına yükseltgenmişti. Annelik bile, tıpkı bakım ve öğretim meslekleri için gerektiği kadar bir ön hazırlığı ve yeteneği zorunlu kılmaktaydı. Kadınların bir bölümü, dişinin ev kadını rolünü meslekleştirmeye çalışırken, bir diğer bölümü de kendilerini, hasta bakıcılığı, öğretim ve daha sonraları "sosyal hizmetler" gibi uğraşlarla kadının mesleki işlevlerini 'ehlileştirmeye' adamışlardı. Dişisel enerjisini evinin dışında değerlendirmek isteyen kadın, bu uğraşları doğal ev kadını rolünün bir devamı gibi sergilemekteydi. Tersinde evinde kalan kadın ise, ailesinin bir çeşit bakıcısı, öğretmeni ve danışmanı olarak anlaşılmalıydı. Böylece orta sınıf feministleri, 19. yüzyılın sonuna doğru, cinsiyetin en çetin karşıtlarından birkaçını masa altına süpürüp itmiş bulunuyorlardı.

Sayın Doktora Bir Hemşire Gerekiyor

Elbette hastabakıcılığının geleceğini belirleme konusunda kadın hareketinin elinde bir güç yoktu. Bu güç doktorların elinde bulunuyordu. Başlangıçta erkek doktorlar. Nightingale hemşirelerini açık bir güvensizlikle karşıladılar. Belki de bunu tıp dünyasına karışmak üzere kadınların yeni bir oyunu olarak yorumlamışlardı. Ama hemşirelerin asla azalmayan itaatleri kısa sürede bu güvensizliği ortadan kaldırdı. (Nightingale de bu bağlamda epeyce zorda kalmıştı.

Yeni mezun olan hemşireleri Kırım'a yolladığında, doktorlar onları başlangıçta pek fazla umursamadılar. Nightingale kızlarına, binlerce yaralı ve hasta asker onlardan yardım beklerken, doktor gerekli müdahalede bulununcaya kadar, askerlere asla parmaklarını bile dokundurmamaları gerektiğini tenbihledi. Hele bir de hemşireler, gazinoların düzenlenmesi için kolları sıvayınca, doktorlar doğrusu büyük ölçüde etki altında kaldılar.) Sıkıntılar içinde bunalan 19. yüzyıl doktorlarına bu bakıcı mesleği göklerin bir armağanı gibi gelmişti. Bu bayanlar nihayet bir sağlık hizmetlisi grubu oluşturuyordu; doktorların 'profesyonellik'leriyle rekabete kalkışacak değildiler; üstelik tıp öğretisine ters gelen bir durum da değildi bu.

Akademik ortamın vasat doktoru, hastane hemşiresini kollarını açarak karşılamıştı; 20. yüzyılın bilimsel doktor tipi ise onu vazgeçilmez bir konuma getirdi. Flexner Çağı'nın ardından gelen yeni doktor tipi, asla öncekiler gibi yaramaz işlerle uğraşmak ya da 'kürlerinin' etkisini gözlemek eğiliminde değildi. Teşhis koyuyor, yazıp çiziyor, aralıksız çalışıyordu. Ama doğrusu, hasta yatağının can sıkıcı ve yorucu uğraşlarını da tekelinde tutmak için, ne değerli becerilerini ne de pahalı eğitimini horlayıp saçıp savurmaya niyetli değildi. Bu işler için bir sabırlı ve fedakar yardımcıya, bu niteliksiz işlere soyunmaya hazır birine, bir hemşireye ihtiyaç duydu.

Tedavi deyince gerçek anlamda her ikisi de anlaşılır: hem tıbbi müdahale, hem hastaya refakat; yani hem doktor gözetimi hem hasta bakımı. Eski sağlık pratisyenleri bu iki uğraşı birlikte sürdürüyor ve bu iki uğraş birlikte değerlendiriliyordu. Sözgelimi ebeler, yalnız doğum yaptırmakla yetinmiyorlar, doğumdan sonra da, yeni anne iyice sağlığına kavuşup çocuğuna bakımı üstlenebilinceye kadar, loğusa evinde kalıyorlardı. Fakat artık, bilimsel tıbbın ve modern doktorluk mesleğinin gelişmesi ile bazı rollerin paylaşılması da zorunlu olmaya başlamıştı. İşte bu paylaşımda tıbbi müdahale doktorun yetki alanı içinde kalırken, bakım da hastane hemşiresinin payına düşüyordu. Hastanın nekahat döneminde de doktor gene, bağımsız bir hizmetle, görevinin başındaydı. Çünkü bilimin mucizesi yalnız doktor aracılığı ile etkili olabiliyordu. Bu arada hemşireye düşen görev, bir oda hizmetçisine düşen görevden pek fazlaca ayrılamıyordu. Sözü geçmez, tılsımlı gücü yok, teşhis yetkisi yok... Evet, tıbbi müdahale ve bakıcılık birbirlerini tamamlayan iki işlevdir. Ve toplum, bakıcılığı kadınlara uygun gördükten sonra, doğal olarak tıbbi müdahale de erkeklerin işi olarak ayrılmış sayılmalıydı. Madem hastane hemşireliği ideal bir kadın modeli olarak biçimlenmişti, artık doktorluk da entelektüel ve iktidar sahibi, abstrakt teorisyen ve pragmatist, ideal bir erkek modeli olarak ortaya sürülebilirdi. Nitelikli olmak bakıcılık alanında kadından bekleniyordu, ama doktor işiyle uğraşmak ona yasaklanmış gibiydi. Onun kalitesi ve doğuştan sahip olabileceği yetenekleri, bilimin kuru ve cansıkıcı dünyasında dikkate bile alınmıyordu. İçindeki yaratma dürtüsü ve öğrenme susuzluğu, saatlerce süren, tekdüze, sabır işi bakıcılıkla pekala uyum sağlamayabilirdi. Hayır ama, bu klişeler birkez değişmez biçimde ortaya atılmıştı. Amerikan Hastabakıcıları Birliği'nin bugünkü yöneticileri artık

sık sık savlarını yineliyorlar: Hastabakıcılığı bir kadın mesleği değil, nötral bir meslektir, diyorlar. 'İmaj'ı değiştirmek için erkek hastabakıcılarının sayısını arttırmaya uğraşıyor ve bakıcılık mesleğinin, aynı doktorlukta olduğu gibi, uzun bir akademik hazırlık dönemine ihtiyaç bulunduğunu öne sürüyorlar. Bu şekildeki hastabakıcılığın 'profesyonelleştirme' eğilimleri, en iyi koşullarda, sağlık alanında cinsiyet ayrımından küçük ölçüde de olsa bir kurtuluş sağlayabilir; en azından, erkeklerce oluşturulmuş bulunan hiyerarşi belki bu sayede kırılabilir.

Sonuçlar

Kendi tarihsel anlamımızı ortaya çıkarmak ve savaşımımıza sahip çıkmak zorundayız. Geçmişte hangi deneyimleri elde edebilmişiz? Bunlar bize, bir kadın sağlık hareketinde nasıl yardımcı olabilir? Bu sorulara yanıt ararken çıkarabildiğimiz birkaç sonuç şöyle: Tıp tarihinin pasif seyircileri değildik. Şu andaki sağlık dünyası, erkek ve kadın sağlık pratisyenlerinin karşılıklı çatışmalarından doğdu, ve onların damgasını taşıyor. Doktorluk, temel yapısıyla bizi aşağılayan bir kurum değildir; ama bizi dışta bırakmak üzere örülmüş ve teçhiz edilmiş bir kaledir. Bunun bizler için anlamı, sağlık olgusu içinde cinsiyet ayrımı etkisinin genel bir etki olduğu ya da bazı doktorların bunda kusurlu olduğu öyle kolayca ortaya sürülemez. Cinsiyet ayrımı, tarihsel niteliğiyle tıp biliminden daha eskidir, daha

derinde ve daha elemanterdir. Hasmımız yalnız erkekler ya da onların bireyci erkek şovenizmi değildir; aksine bir bütün sınıf sistemidir. Bu sistem, üst katmanların sağlıkla uğraşan erkeklerini başına taç yapıp bizleri uşaklığa sürüklemektedir. Kurumlaşmış cinsiyet ayrımı, erkek iktidarının ayakta tuttuğu bir sınıf sisteminin ürünüdür.

Tarihte, kadınları sağlık pratiği yapmaktan uzak tutacak hiçbir ciddi yasal gerekçeye rastlanamaz. Büyücülere sözde pragmatik, amprik ve ahlaksız

oldukları için saldırılmıştı. Ama 19. yüzyılda konuşmanın özü tam tersine çevrildi: Kadınlar birdenbire genellikle bilim dışı, ama ince duygulu oluvermişlerdi. Erkeklerin çıkarları öyle gerektiği için ve bizim "doğal dişisel konumumuz"a hiçbir katkıda bulunmadığı, şimdiki aşağılanmış yerimizi daha da pekiştireceği için, klişeler birdenbire tersine çevrilivermişti.

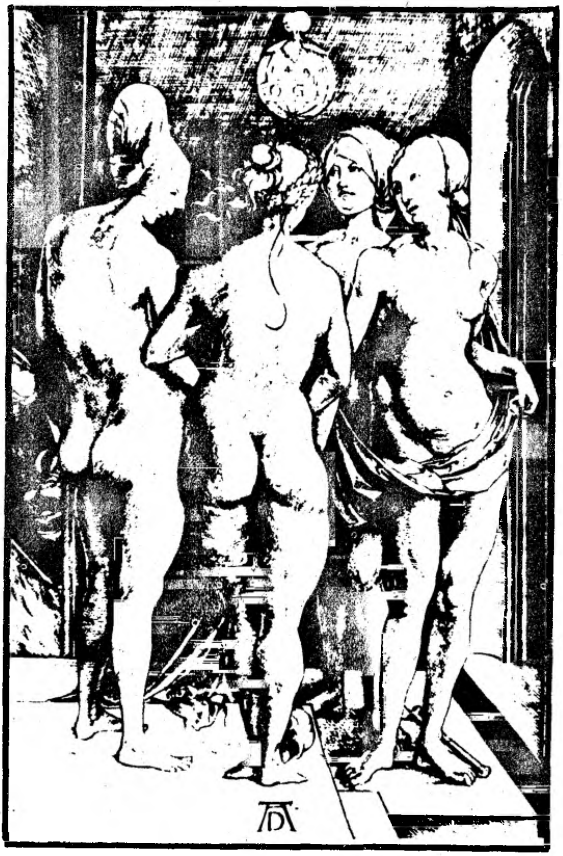
Erkekler, bilimsel bilgilerin tekeline sahip oldukları için, sağlık dünyasında da güç ve iktidar sahibi olduklarını iddia ediyorlardı. Bilim önünde gözlerimiz bağlandı ve böylece verimkarlığımızın daha da artacağı söylendi. Buna kanarak yanılmalarımızdan ötürü bazen de erkeklerin saldırılarından önce, bilimin kendisini ellerimizin tersiyle ittiğimiz de olmuştur. Oysa ki tıp, bir bağımsız faktör olarak kendi gövdelerimize ve yaşamımıza da hükmünü icra edegelmiştir. Tarihin şu anki kesitinde her atılım, bizi biraz daha bilime yaklaştırmalı; Kendi-Gövdeni-Tanı, Kendi-Kendine-Bakım, Kadın Danış Merkezleri, Bağımsız Kadın Klinikleri gibi projelerle güçlü savaşım malzemesi toplamamıza yardımcı olmalıdır.

Tıptaki profesyonelleşme, bir erkek üst katmanın tekelleşme yolunda kurumlaşmasından fazla bir anlam taşımıyor. Profesyonellik kavramı konusunda çelişkiye düşmemeliyiz. Bu sözcüğün 'uzmanlık' anlamını içermesi için, erişmek üzere o alanda çaba gösterilmesi ve bu çabanın toplumca benimsenmesi gerekir. Ama yaşanmış olan profesyonellik, sözcüğün tam anlamıyla, elitçi ve imtiyazlı, cins ve ırk ayırımcısı ve klasikçi gibi kavramların çağrışımını yapmaktadır. Amerika'nın geçmişinde, formel bir tıp eğitimi görmek isteyen bazı kadınlar, bu iznin bağlı bulunduğu profesyonellerden onay almak istediler. Bu bayanlar,

hemşire, ebe, bakıcı ve sağlık pratisyeni olarak, bu yollardan statülerinde bireysel yükselmeler elde ettiler. Oysa ki bizim şimdiki amacımız, asla imtiyazlı bir tıp eğitimini değil, tıp bilimini kadınlara da açmaktır.

Bunun anlamı, sağlık sorumlusu ile hasta arasındaki farklılaşmayı ve barikatları ortadan kaldırmaya başlamak zorunda olmamızdır. Bu amaçla bir ortak yol oluşturmalıyız. Hem kadın hastaları, bakıcılık yapan bir kadının ihtiyaçları konusunda, hem de bakım sorumlularını, hasta olarak bir kadının ihtiyaçlarını bilme konusunda eğitmek zorundayız. Sağlık sorumluları kolektif kendi kendine yardım ve kendi kendine öğrenme projelerinde öncülük görevleri üstlenmeli, kamu sağlığı hizmetlerinin kurumlaşmasına katkıda bulunmalıdır. Tabii bunun için geniş bir dayanışmaya ve bayan hastaların desteğine ihtiyaçları vardır.

Sağlık sorumlusu olarak altında bulunduğumuz baskı, kadın olarak altında ezildiğimiz baskı ile çok yakından ilintilidir. Bizim sağlık dünyasındaki başlıca işlevimiz sayılan hastabakıcılığı, iş pazarında kadınlık ve annelik rolümüzün vitrini olmuştur. Hemşire eğitilirken, 'profesyonelizm'e karşı durmasının kendi dişiliğini inkar anlamı taşıyacağına inandırılır. Bunun anlamı, erkek doktor elitinin, toplumda cinsiyet ayrımını sağlayan kurallar üretme hakkına sahip olmasıdır. Doktorlar, işgücü çoğunlukla kadınlardan oluşan bir endüstrinin patronlarıdır. Cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmak, sağlık dünyasının bir temel taşını parçalamak demektir. Bunun pratik anlamı: sağlık dünyasının işgücü açısından örgütlenmesi ile kadın hareketinin örgütlenmesi arasında kopmaz bir bağın oluşmasıdır.

KADINLARIN TARİHİNDEN TÜYLER ÜRPERTİCİ BİR YAPRAK

Fatmagül Berktay

Kadınlar, tarihin uzun bir dönemi boyunca, içinde yaşadıkları topluluğun hekimleri, şifa vericileri oldular; günümüzde ise onlara, yaradılışlarının ("doğaları"nın) hekimliğe uygun olmadığı, olsa olsa hemşirelik gibi "kadınsı" mesleklerle yetinmeleri gerektiği öğretiliyor. Peki, bu çarpıcı değişiklik nasıl meydana geldi? Bir zamanların şifa verici "bilge kadın"ları nasıl olup da önce "cadı" olarak damgalanıp, sonra statüsü daha düşük "kadınsı" işlere mahkum edildiler? Bu sorunun yanıtı, cinsiyetler arasındaki kimi zaman tüyler ürperten bir güç ve iktidar mücadelesinin tarihini içeriyor.

Hekimlik ve ebelik zenaatleri, eski çağların sağaltıcılık ya da şifa vericilik geleneğinin bir parçası ve uzantısıdır. Sürekli yoksulluk ve hastalıkla boğuşmak zorunda olan insanlar, hastalık zamanında "bilge kadın"a *(wisewoman)* başvururlardı; bu kadınlar, o topluluğun pratisyen hekimi gibi bir şeydi (bizde de, köylerde yüzyılların deneyimi sonucu ortaya çıkmış doğal sağaltma çarelerine "kocakarı ilacı" denmez mi?). Bazı araştırmalar, bu "bilge kadınlar"ın bitki ve hayvanlar konusundaki bilgilerinin, tarıma geçişi ve hayvanların evcilleştirilmesini hazırlayan ve kökleri belki de totem sistemlerine dayanan çok eski bir birikiminin uzantısı olduğunu öne sürüyorlar. Bu nokta, "bilge kadınlar"ın, insan ve hayvanların sarılı olduğunu ve dolayısıyla, topluluk içinde saygı ile birlikte dehşetli bir korku da uyandırmış olabileceğini düşündürüyor. İnsanlık tarihinin sonraki bir döneminde bu kadınların cadı oldukları gereçeksiyle yakılmalarında, bu korkunun önemli bir payı olsa gerek.

Etimolojik ve tarihsel olarak (Batı'da), "kadın", "cadı", "ebe" ve "şifa verici" sözcükleri birbiriyle bağlantılı. Doğum, gebelikten korunma, kürtaj gibi kadının üreme döngüsünün çeşitli yönleri, çoğu kültürde ve tarihin büyük bir bölümünde kadınların denetiminde oldu. Yani üreme yetisi, kadınlara özgü ve kadınlık rolünün bir parçası sayıldı. Üreme üzerindeki bu denetim, çoğunlukla informel, görünmez ve gizlidir; daha doğrusu, üzeri örtülüdür. Kadınlararası karşılıklı yardımlaşma sistemi içinde ve kuşaktan kuşağa bilgi ve deneyim aktarımıyla iş-

lerlik kazanır. Bu konuda kadınların uzman olduğu kabul edilir ve erkekler işe karışmaz, ya da karışmaları marjinal bir düzeydedir. Oysa, ortaçağların sonlarına doğru bu denetimin kadınlardan erkeklere geçtiği ve 14-17. yüzyıllar arasında Avrupa'da tıbbın erkek egemenliğindeki bir *meslek* haline geldiği görülüyor.

Doktorlar, Kilise'nin himayesinde, uzmanlık diploması olmayanların şifa vermeye kalkışmasını önlemek için kampanya başlattılar. Bu, genel olarak üniversiteye girme hakkı olmayan ve dolayısıyla uzmanlık diploması alamayan kadınların tıp alanından dışlanmaları demekti. Örneğin İngiltere'de 1511 tarihli Parlamento Yasası, doğrudan, "şifa verme eyleminde büyü ve cadılık yöntemlerini kullanan" "sıradan" kadınları hedef alıyordu. Hizmet ettikleri topluluk içinde saygın bir yere sahip olan bu kadınlara olumsuz "cadı" sıfatını takan, hastalığın tanrı vergisi olduğunu ve dolayısıyla sıkı bir dinsel denetime tabi tutulmasını istemeyen Ortaçağ Kilisesi'ydi. Doğal olarak, kadın sağaltıcı aynı zamanda Kilise'nin erkek egemenliğine de bir meydan okumayı ifade ediyordu.

Ortaçağ toplumunda üç hiyerarşi birbirine denk düşmektedir: Ruhban sınıfı dışındaki hak üzerinde Kilise'nin, kadın üzerinde erkeğin, ve köylü üzerinde toprak sahibinin egemenliği. Kadın-ebe-sağaltıcı ise, her üç hiyerarşiye de meydan okumakta, Kilise-dışı bir alt-kültürü temsil etmekte, ve bir azınlık grubunun sahip olduğu potansiyel gücü simgelemekteydi. Kurulu düzene karşı bir tehditti bu! Kilise'nin iddiası, cadıların ya da bilge kadınların (kocakarıların) hastalıkları iyileştiremeyeceği (veya hastalık sağaltmanın kendi başına kötü bir şey olduğu) değil, bu kadınların başarısının Şeytan ile işbirliğinin sonucu olduğuydu. Şeytan ile işbirliği ise, zaten kadının doğasında yok muydu? Ünlü Ortaçağ cadı-avı metni *Malleus Malleficarum*'un (Cadıların başını ezecek balyoz) yazarları, "Katolik inancına ebelerden daha fazla zarar veren kimse yoktur" diyorlardı. Cadı yargılamalarında Kilise'nin başvurduğu "uzman", erkek dokturdur; cadı olarak kimin yakılacağını o belirler. Gene *Malleus Malleficarum*, cadı avında doktorun rolünü açıkça belirtmekte ve doktorluk statüsü ile formel tıp eğitimi almış olmayı birbirine bağlamaktadır: "Eğitim görmemiş bir kadın sağaltıcılığa kalkışırsa, onun cadı olduğuna hükmedilir ve öldürülür"!

Burada karşımıza iki soru çıkıyor: Birincisi, cadılık ile kadın sağaltıcılık/ebelik işlevleri arasındaki ilintinin nasıl ve neden kurulduğu; ikincisi ise, bu kadınların gerçekte ne ölçüde cadılık iddiasıyla suçlanıp cezalandırıldıkları. Tarihçiler, cadılık suçlamalarının sorgulama, işkence, hüküm ve idam sürecine ilişkin kayıtları henüz yeni yeni bir araya getirmeye ve bunlardan bütünsel bir tablo çıkarmaya başladılar. Ancak varolan araştırmalar, Avrupa'daki cadıların çoğunluğunun kadın olduğunu ortaya koyuyor. Örneğin Essex'teki yargılamaların

edilen 291 kişiden 268'inin (%92'sinin) kadın olduğu anlaşılıyor. New England'daki ünlü Salem yargılamaları için de benzer bir durum sözkonusu: Cadılıkla suçlanan 162 kişiden 120'si (%74'ü) kadındı. Tipik "cadı", sosyo-ekonomik statü bakımından aşağı sınıftan, yaşı 41 ile 60 arasında değişen, evli ya da dul bir kadındı. Cadılıkla suçlanan erkeklerin çoğu ise, kadın cadıların ya çocukları ya da kocalarıydılar.

1300 ile 1500 yılları arasında 500 cadı davasına ilişkin kanıtlar verken, bu sayı 16.yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında Batı Avrupa'da olağanüstü derecede artmaktadır. Doğu Avrupa'da ise 18. yüzyıl ortalarına kadar sürdüğü görülüyor. Kimlerin cadı olarak damgalanıp katledildiğine baktığımızda, bunların kendine güvenen ve bağımsız hareket edebilen güçlü kadınlar oldukları anlaşılıyor. Bu tür kadınlar, erkekleri daima korkutmuştur ve erkek - egemenliğine meydan okumanın bedelini şu ya da bu biçimde ödemişlerdir. Ne var ki, 16. yüzyıldan 17. yüzyıl ortalarına dek Avrupa'da Finlandiya'dan İtalya'ya, İskoçya'dan Rusya'ya kadar yüzbinlerce köylü kadın kurulu düzene bir tehdit olarak görülmeye başladı. Bu kadınlar korkunç bir cadı avının kurbanı oldular, işkence edildiler ve öldürüldüler. Böylesine dehşet verici bir olgu nasıl ortaya çıktı ve bu kadar yaygınlaştı? Neden belirli yörelerde belirli kadınlar hedef alındı ve suçlama ve idam kampanyaları bir toplumsal isteri boyutlarına ulaştı?

Bu soruların yanıtı, önemli ölçüde, 1500'lerde Avrupa'yı sarmış olan belirsizlik, kargaşa ve çalkantı havasıydı. Yerleşik düzeni sürdürmenin tüm bildik araçları gözden düşmüş ve iflas etmişti. Din reformcuları Katolik inancını sarsıyor, Protestan tarikatleri Papa'nın otoritesinden tesbih çekme gibi en gündelik pratiklere kadar herşeyi sorgulayıp mahkum ediyor, taşbaskı resimler ise bu kuşku ve saldırıları Avrupa'nın her yanına en sıradan insanın anlayacağı biçimde yayıyordu. Almanya, Fransa ve İskoçya'da bir prensin yerine hemen bir başkasının geçmesi, bir inancın yerini diğerinin alması, sonuçta, bütün prenslere ve inançlara karşı kuşku duyulmasına yol açıyordu. Ekonomi alanında, yerel pazarların ve ticaretin yerini adım adım güçlü hanedanların koruması altındaki büyük ticaret merkezlerinin ve tekellerin alması, kentlerdeki eski egemen kesimin dayanağı olan ekonomik zemini yoketmekteydi.

Hem dini, hem de dindışı seçkinler ortalığı saran bu belirsizlik ve çalkantı duygusunu yoketmek, sorgulama ve değişim en önemli -ve ne kadar etkili olduğu bir kez daha tarih tarafından kanıtlanan- yol, kitlelere kesin ve katı tanımlar sunmak ve konformizmi yaygınlaştırmaktı. Böylece loncalar, seçilmiş bir azınlık dışında kapılarını halka kapadılar; krallar, yerel yasa ve gelenekleri düzenli kurallara bağladılar ve krallık mahkemeleri ağını yaygınlaştırırken bir yandan da Roma hukukunun bir örnek kurallarını benimsediler. Bu arada, farklı dinsel

tarikatlerin önderleri de, kendi inançlarının "en doğrusu" olduğunu kanıtlamak için ellerinden geleni yapıyorlar ve dinsel coşku gösterileriyle halkı etkilemek için birbirleriyle yarışıyorlardı.

1550'lere gelindiğinde Avrupalılar, artık, Kilise'nin ve laik yöneticilerin otoritesini kabullenmiş, düzen yeniden sağlanmış durumdaydı. Ne var ki, başka otoritelere ve inançlara ilişkin anılar hâlâ canlılığını koruyordu. Bakire Meryem'e bir dua okumak ya da Kral'ın mahkemesine bir dilekçe vermek işe yarayabilirdi ama, bir muskanın ya da büyünün de zararı olmazdı. Köylüler işte bu alternatif gücün, köydeki küçük bir azınlığın elinde olduğuna inanıyorlardı. Kadınlar ise, her zaman, büyülerin o olağanüstü dünyasıyla bağlantılı görülmüşlerdi. Kadınların bu dünyayla ilişkileri, eski kültürlerin öykülerinde ve 19. yüzyılda (hatta günümüzde bile) anlatılan masallarda çok açıktır. Bu öykülerde kadınlar güçlerini bazen iyiye, bazen da kötüye kullanırlar; zorda kalanların yardımına koşan "beyaz büyü"nün yanısıra, zehirleri ve lanetleri dağıtan "kara büyü" de vardır.

Eski gelenek ve inançların bir diğer yönü de, kadınların doğurganlıklarının onları potansiyel olarak tehlikeli kıldığı düşüncesidir. Avrupa'da erkekler, eskiden, kadının ayı sayılan Mayıs'ta evlenmezlermiş çünkü tüm iktidarın kadına geçeceğinden korkarlarmış. Alman köylüleri, gebe kadınları ahıra sokmazlarmış. Adet gören kadınların şarap sirkeye çevrilir inancıyla şarap fıçısına yaklaştırılmamaları çok yaygın bir uygulamadır. Adet kanının zararlı olduğu, doğumla ilgili herşeyin büyülü ve korkutucu olduğu inancının kökleri çok eskilere dayanır. Bir gizem ve korku ağıyla sarılı doğum olayının içyüzünü bilen ebeler de özel güçlere sahip olarak görülürlerdi, ve köylüler kentlere göçettiklerinde bu inanışları da beraberlerinde götürdüler. Fransız kentlerinde 15. yüzyıldan, İngiliz kentlerinde ise 16. yüzyıldan itibaren ebelerden kuşkulanılmaya başlandı. Ebelerden, büyü yapmayacaklarına ilişkin yemin etmeleri isteniyordu. İngiltere'de ebeler, "batıl inanca dayalı faaliyetlerde bulundukları" gerekçesiyle suçlanıp mahkum ediliyorlardı.

Kilise, kendi çıkarlarının bir gerçeği olarak, daha en başından kökleri pagan dinine dayanan eski halk inançlarına karşı savaş açmıştı; çünkü bunları kendi otoritesine rakip olarak görüyordu. Bu amaçla önce, bilge kadınların, ebelerin vb. gücünün aslında Şeytan'ın gücü olduğunu, ancak İsa peygamberin gücü sayesinde bunun yıkıldığı propangadasını yapıyordu. Ne var ki, 16. yüzyılın belirsizlikle dolu ve Kilise'nin zayıfladığı ortamında bu propaganda çizgisini değiştirdi. Artık Şeytan'ın gücünün yıkıldığından kilise o kadar emin değildi! Hem gerçekten korkuya kapıldığı için, hem de varolan korku ve saldırganlık duygularını kanalize etmek için ebeleri ve bilge kadınları hedef göstererek onları Şeytan'ın aletleri ve suç ortakları ilan etti. Bu ka-

dınların davranışları ve sözleri, binlerce yıllık kadın düşmanı efsanelerde de allanıp pullanarak, insanlığı mahvetmeye yönelik sapkın bir inancın, Şeytan tapımasının belirtileri olarak yorumlamaya başladı. Artık Kilise büyükleri, Şeytan'ın yeryüzüne inmiş olduğunu vazediyorlardı; işte bu kadınlar da onun ajanlarıydı, yoksa "kadın" denen zayıf ama gene de tehlikeli mahluk başka türlü böylesi güçlere sahip olabilir miydi?

Köylü ve kentli halk ise, uğradıkları haksızlıkların, baskıların ve yaşamlarındaki zorlukları nedeninin Şeytan ve onun izleyicileri olduğu açıklamasını kabul etmeye hazırdı. Eskiden, kendilerini korumak için geleneksel çarelere ve büyülere başvururlardı, ama şimdi Kilise bundan fazlasını teklif ediyordu. Kilise'ye güvenip onun yolunu izlerlerse ebediyyen bu Şeyten belasından ve onun temsil ettiği her şeyden kurtulabilirlerdi. Bunun için de bu şaibeli kişileri ihbar edecek olurlarsa, Kilise ve laik otoriteler elbirliği yapıp bunları yargılar ve ortadan kaldırırlardı. Böylece zengin ve yoksul, güçlü ve güçsüz, Protestan ve Katolik, üstü örtülü ya da açık bir biçimde işbirliği yaparak, binlerce okumasız yazmasız köylü kadının işkence görmesinde ve öldürülmesinde suç ortaklığı yapmış oldu.

Papa VIII. Innocentus Katolik liderler, daha 1484 yılında, Alman köylerinde Şeytan'ın ve ona tapanların varlığını "tesbit" etmişlerdi. Bu, 13. ve 14. yüzyıl teologlarının "demonoloji" adını verdikleri bir sapkınlıktı. Innocentus'a göre, her köyde "kendisini şeytana teslim etmiş", "büyücülükle ve karanlık işlerle uğraşan", hayvanlara, tahıla zarar veren, erkeklerin belini bağlayanı kişiler vardı. Papa'yı bu tehlikenin varlığından haberdar edenler ise, Henry Kramer ve Jacop Sprenger adlı iki Dominiken rahibiydi. Bu ikisi, Alman köylerine soruşturma yapmaya gönderilmiş ve bulguları Papalık fermanıyla onaylanınca, diğer rahip kardeşlerini uyarmak ve bilgilendirmek amacıyla 1486'da *Malleus Malleficarum*'u yayımlamışlardı.

Kadınlar hakkında geleneksel önyargılarla dolu olan bu metinde bütün kadınların, şu ya da bu şekilde, cadılık ve büyücülükle ilgili oldukları öne sürülür. Yazarlara göre, cadılara inanmak bir inanç sorunudur; inanmamak, başlı başına bir sapkınlık anlamına gelir. Ayrıca cadıların kadın olduğu (olması gerektiği) apaçıktır, çünkü "çok kadının olduğu yerde, çok cadı olur". Erkekler, tıpkı İsa gibi, Şeytan'ın iğvasına kapılmamayı başarabilirler, ama kadınlar "hem bedenen hem zihnen daha zayıf oldukları" için kolayca Şeytan'a yenik düşerler. Sprenger ve Kramer, kendilerinden önceki birçok Kilise büyüğü gibi, kadınların kendi zayıflıklarından ve yönetme konumunda olmamaktan nefret ettikleri için "daima aldatmaya yatkın, kin dolu gizli bir düşman" haline geldiklerini ve öç almak için de büyücülük ve cadılığa başvurduklarını öne sürerler.

Karanlık büyülü güçlerle donanmış ve gücü erkeklere karşı kullanan kadın imgesinin çok uzun bir geçmişi vardı ama, daha önceleri Kilise bu tür "batıl inanca dayalı faaliyetler" ile uğraşan kadınları köy papazının uyarmasını istemekle yetinirdi. Oysa artık bu "kocakarı"ların Şeytan'ın seçilmiş kulları, ajanları oldukları söyleniyordu. Haklarındaki idam hükmü baştan verilmişti.

Kilise ve devlet büyükleri, yani iktidar ve otorite sahipleri en hevesli cadı avcıları ve ilk suçlamayı yapanlar oldular. Böylece uyruklarının iyiliğini ne kadar gözettiklerini, yeni ya da eski inanca ne kadar bağlı olduklarını kanıtlamış oluyorlardı. İktidar, fanatizm ve kadın düşmanlığı elele vermiş ölüm saçıyordu. Bu panik ve korku dalgası sırasında öldürülen kadınların sayısını, en ihtiyatlı araştırmacılar 100 bin olarak veriyor. Damgalananlar, genellikle kendi isteğiyle ya da yoksulluk yüzünden köy topluluğunun dışına düşmüş ve köylülerin geleneksel beklentilerine uymayan kadınlardı. Bunlar kimi zaman evli, kimi zaman dul kadınlardı ama, çoğunlukla, kolay sindirilemeyen, sivri dilli ve dikbaşlı kişilerdi. Avrupa'nın her yanında, sağaltıcı olduğu kadar lanetleyici gizli güçlere sahip oldukları düşünülen "bilge kadınlar" mahkum edilmeye başlamıştı; akrabalar ve komşular birbirlerini ihbar ediyorlar, herkes birbirinden kuşkulanıyordu. Bu toz duman içinde kimin cadı olup kimin olmadığı belli değildi. 1602'de, başsorgucu hans Georg Hallmayer'in kendisi, cadı olduğunu "itiraf" etmiş ve yakılmıştı!

16. yüzyılın ortalarında patlak veren ve politik, ekonomik ve dinsel bir kargaşa döneminde "düzen ve güvenlik" ihtiyacını karşılamak için kışkırtılan bu çılgınlık, 17. yüzyılın ortalarında yatıştı. Hem laik, hem de dinsel otoriteler, kendi yaydıkları inançları gene kendileri reddetmeye başladılar. Geride, işkenceyle öldürülmüş binlerce kadın cesedi ve fanatizmin dehşetiyle iktidar ile kadın düşmanlığı arasındaki sıkı bağa ilişkin tüyler ürpertici bir ders bırakarak...

Ortaçağdan başlayarak, günümüze uzanan yorumlarla, ebeler, hemşireler gibi **şifa dağıtıcılarının** insan ve toplum sağlığına katkıları ve buna karşılık başta kilise olmak üzere devlet kurumlarının ve hakim sınıfların onlara saldırılarını inceleyen bu kitapçık; sorunun feminist hareket tarihiyle örtüştüğü savını getiriyor.

Özellikle Avrupa'da yaşanan **büyücü avlarının**, **cadı** saf-satasının köklerini, belki de bugüne kadar düşünmediğimiz yanlarıyla gözönüne getiriyor.

Ehrenreich ve arkadaşları kadın hareketinin ve kadın haklarının ilerletilmesi için izlenmesi gereken yolun, bu tür araştırmaların çoğalmasından geçtiğini vurguluyor.